

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu

GODINA 65

BROJ 5

novembar 2017.

100 GODINA – 1917 - 2017

BALFUROVA DEKLARACIJA

Rasejanje ili dijaspora Jevreja iz vremena rušenja prvog hrama i odvođenja jevrejskog naroda u vavilonsko ropstvo u šestom veku pre nove ere nastavljena je sve do modernih vremena, odnosno stvaranja moderne države Izrael. U milenijumskoj tradiciji jevrejske vere gde god se nalazio jevrejski narod bio je često izložen proterivanjem (16. vek Španija) i pogromima, koji su posebno došli do izražaja krajem 19. i početkom 20. veka (Rusija).

Pre najvećeg pogroma Jevreja za vreme nacističkog rajha, Holokausta, Jevreji su 1897. godine na Prvom cionističkom kongresu u Bazelu, pod vođstvom Teodora Hercla, utemeljili osnovne principe stvaranja jevrejske države.

Dvadeset godina kasnije pod velikim uticajem Hajma Vajcmana, cionističkog aktiviste, naslednika rano preminulog Teodora Hercla, a kasnije i prvog predsednika Izraela, **Lord Artur Balfur** (na fotografiji) napisao je pismo baronu Rotšildu, Jevrejinu, koji je u to vreme bio siva eminencija bankarskog i političkog sveta. U tom kratkom pismu od 2. novembra 1917, koje je sam Balfur nazvao deklaracija,

između ostalog piše: "Veliko mi je zadovoljstvo da Vam, u ime Vlade Njegovog Veličanstva, dostavim ovu izjavu o simpatijama za jevrejsko-cionističke težnje, koja je podneta Kabinetu i koju je on odobrio.

Vlada Njegovog Veličanstva prati sa naklonošću stvaranje nacionalne domovine jevrejskog naroda u Palestini i učiniće najveće napore da se olakša postizanje toga cilja..."

Da samo spomenemo jednu zanimljivost. Prva zemlja koja je podržala Balfurovu deklaraciju, a time i težnju jevrejskog naroda da posle dve hiljade godina izгона povrate državu, bila je Srbija. To je zasluga srpkog Jevreja Sefarda Davida Albale koji je, dobivši dozvolu od Nikole Pašića, na taj način hteo da privuče simpatije jevrejske zajednice u Americi.

Nastavak na strani 3

REČ PREDSEDNICE HOJ

Miri Derman

Drage prijateljice i prijatelji
Koliko je veliko neznanje, nedostatak znanja i nedostupnost podataka o Holokaustu Jevreja Jugoslavije stanovništvu zemlje, doživela sam u punoj snazi kada sam bila pozvana u Kneset da govorim o Holokaustu Jevreja Jugoslavije. Bila sam pozvana 12.11.2017 u Kneset na sastanak Izraelske parlamentarne komisije za aktivnosti za sećanje na Holokaust i pomoć preživelim, na čelu sa g. Moše Testom i ambasadorom Makedonije g. Dan Orijanom. Na tom sastanku sam predstavila vas, dragi članovi Hitahduta. Ispričala sam članovima komisije i gostima o Jevrejima Jugoslavije, Holokaustu koji je pogodio naše porodice. Mnogi članovi su prvi put bili obavešteni o užasnoj tragediji koju su doživeli Jevreji Jugoslavije, nisu znali za postojanje koncentracionih i logora smrti u Jugoslaviji i strašnim zlodelima koja su tamo počinjena. Prilažem u nastavku tekst koji sam tamo iznela i u vaše ime.

Šta ima novo u Hitahdutu?

Film o Holokaustu Jevreja Jugoslavije: stigli smo do faze u kojoj treba povezati film sa arhivskim materijalom. Ekipe otkriva relevantne delove ali još treba da dobije dozvole. Ima izvora koji daju delove filmova besplatno, ali ima onih koji traže punu cenu. Nakon spajanja delova filma treba napraviti delove animacije i izabrati kompoziciju koja će pratiti film i to svirati. Kao što vidite, približavamo se završnom delu.

Nastavak na sledećoj strani

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz
bivše Jugoslavije u Izraelu

Godina 64

Dvobroj 3 i 4 avgust 2017.

Broj strana: 48

HOJ POB 5049

Hitahdut Oley Jugoslavia,
Kfar Saba 4415001. BOX 5049

E-mail: hitahdut@gmail.com

REDAKCIJA

Glavni urednik Milan Fogel

e-mail:

milan.fogel@gmail.com

Urednik hebrejske strane

Alex Epstein

Članovi redakcije: Avraham

Atijas, Miriam Aviezer, Ivica

Čerešnješ i Dušan Mihalek

POZIV ČITAOCIMA

Više nisam siguran kada kažete
da ste zadovoljni Mostom.
Možda nam se javljate i hvalite
samo reda radi?

Istina je da se mi trudimo, ali
kao urednik, moram reći da
saradnja nije obostrana. Uspeli
smo da imamo stalne
saradnike, ali to nije dovoljno.
Baš vi se oglašujete o pozive na
saradnju. Možda, ipak, ima
nešto što biste želeli da podelite
sa čitaocima Mosta, neka vest,
neko sećanje iz dalje ili bliže
prošlosti.

Neko mi je rekao da mu je
nezgodno da piše, jer je prilično
zaboravio jezik iz bivše
Jugoslavije. Nemojte to da vas
brine, sve će biti napisano
onako kako treba!

Pišite, šaljite nam interesantne
fotografije, za vas će uvek biti
prostora u Mostu!

Urednik

REČ PREDSEDNICE – nastavak sa prve strane

Članarina za 2018: Završava se godina
i počinjemo sa prikupljanjem članarine
za 2018. Molimo da požurite da
pošaljete ček na 150 šekela na adresu
Hitahdut Olei (X) Jugoslavija PO BOX
5049 Kfar Saba 4415001.

Podsećamo vas da pratite
svakodnevno Hitahdut na
facebook i dobićete novosti i
obaveštenja.

Pratite nas na HITAHDUT
OLEI (eX) JUGOSLAVIJA

Aktivnosti:

26.09.17 bili smo primljeni u domu porodice Hingel u Beer Jakovu Porodica Hingel nas je primila srdacno i toplo. Videli smo i čuli izlaganje teme "Putem korena u Srbiji, susret sa preživlom Holokausta starom 92 godine, Anom Ristić; životni put, interesantan i potresan" O Aninom životu možete pročitati u članku Radovana Sremca u prevodu na Hebrejski naše članice Hane Adomi

05.10.17 održan je tradicionalni piknik u šumi Ben Šemen. Obradovalo me da vidim stare članove koji svake godine dolaze i nove koji su došli da osete atmosferu. Zahvaljujem svim dobrovoljcima koji su došli rano ujutro i za nas pripremili prostor.

20.11.17 posetili smo muzej Palmaha. U prvom delu smo gledali prezentaciju o Gahalu (regrutacija iz inostranstva) "Sećanje na Gahal i prezivele Holokausta u ratu za nezavisnost", a u drugom delu slušali smo predavanje Baruha Tirsa "Aktivnosti Hagana i Palmaha na teritoriji Jugoslavije pred rat za nezavisnost i tokom njega"

Onima koji nemaju u kući kompjuter predlažemo da daju mail adresu nekog od svoje porodice da bi mogli preko njega da im javljamo o aktivnostima i šaljemo druga obaveštenja.

Dozvolite mi da se i u vaše ime zahvalim članovima Vaada, urednicima biltena, članovima arhiva i svima koji su pomogli u aktivnostima Hitahduta, ne bismo mogli da postojimo bez vas!

Želimo srećan praznik Hanuku svima koji slave građansku Novu godinu, srećna Nova godina!

Vaša Miri

Članovi Vaada i kontrolne komisije

Miri Derman predsednik

Giora De Majo

Miriam Aviezer

Josef Tauber

Joel Fišer

David Gomboš

Aleks Leon

Bianka Šlezinger

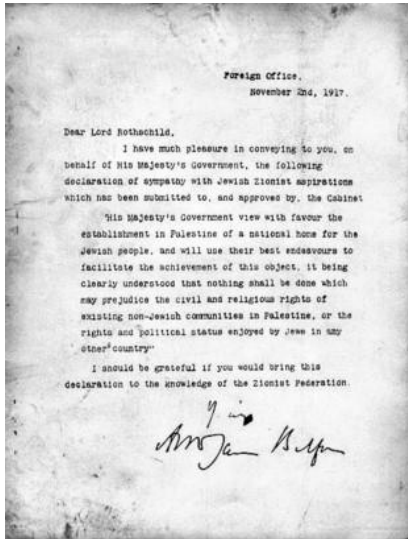
Aleks Ekstajn, Gordon 43a, Rehovot 76287 e-mail

eckstein2netvisiom.net.il

Molimo pratite nas na facebook Hitahduta Tamo se vide naše aktivnosti, veza sa fb je svakodnevna i dostupna možete naći interesantne i važne napise Vredi posetiti naš atar HITAHDUT OLEI (eX) JUGOSLAVIJA

BALFUROVA DEKLARACIJA

Nastavak sa 1. strane

Treba imati u vidu da je Balfur pismo napisao za vreme Prvog svetskog rata, kada je turska imperija još uvek vladala palestinskim teritorijama (palestinske teritorije su samo geografsko određenje, nikako narod sa etničkim karakteristikama), tako da tada i nije mogla da se ideja sprovede u delo. Naime, verovatno svesni realnih mogućnosti, Britanci su prvo predlagali da se moderna država Izrael osnuje u Africi, na teritoriji Ugande, što nije prihvaćeno. Posle Prvog svetskog rata i uništenja turske imperije, odnosno, već pred kraj rata, mandat nad teritorijom Palestine dobila je Britanija od saveznika, a to je potvrdila Liga naroda 1922.

U uslovima rata nije bilo lako da se ispune data obećanja Jevrejima. Britancima su bili potrebni saveznici za borbu protiv Turske, tako da su i Arapima obećali stvaranje nezavisnih država (Ah, ti Britanci?!), a to je usporilo stvaranje jevrejske države.

Posle Drugog svetskog rata, u toku koga je nacistička Nemačka izvršila najveći pogrom jevrejskog naroda, svet je konačno shvatio da jedan narod bez svoje države ne može opstati. Bio je to relativno dug put od Teodora Hercla, preko Balfurove deklaracije do rezolucije Ujedinjenih nacija iz novembra 1947. i proglašenja države Izrael 14. maja 1948. godine. U svakom slučaju, Balfurova deklaracija se opravdano smatra jednim od najvažnijih događaja na političkoj sceni kao preuslov za stvaranje države Izrael.

Da kažemo i ovo. I danas više Jevreja živi u dijaspori nego u Izraelu, ali moderna jevrejska država je uvek spremna da pruži utočište svim Jevrejima sveta.

SUKOT

Ben Šemen, 5. oktobar 2017.

Piše, Milan Fogel – Galerija fotosa, Nisim Mandil

Lepo vreme obećavalo je prijatan provod na tradicionalnom skupu koje u šumici organizuje Udruženje useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu.

Međutim, ove godine nas je na okupu bilo mnogo manje nego kako smo navikli ranijih godina. Razloga za to ima više i rukovodstvo Udruženja imaće dosta posla da analizira protekle događaje i preduzme mere da aktivnosti Udruženja ne zamru u potpunosti.

Najveći problem je finansijske prirode. Poznato je da naše Udruženje već više godina ne dobija pomoć od nadležnih institucija. To ne znači da ne dobijamo donacije, ali po novom principu. Država, u prenosnom smislu, podržava projekte, a mi se nismo setili da za tradicionalni susret konkurišemo osmišljenim projektom.

Sastav članstva Udruženja, koje je već nekoliko godina bilo u padu i zadržalo se na minimalnom broju, jeste razlog zašto iz članarine jedva pokrivamo osnovne obaveze koje proističu iz samog postojanja Udruženja (Most, knjigovođa...), što pred nas postavlja pitanja na koje moramo da potražimo adekvatan odgovor.

Prvo, još uvek važi princip porodičnog članstva. Obično je to neko iz 'trećeg doba', a deca, unuci, pa i praunuci, koji odavno žive u svom porodičnom domaćinstvu, po automatizmu su članovi Udruženja. Jedna članarina, 150 škela za godinu dana, ne može da pokrije troškove veće porodice, na primer, za autobuski prevoz za samo jedan susret.

Uvek je bilo pojedinih porodica koje su u sopstvenoj režiji dolazile na susrete, ali smo istovremeno obezbeđivali autobuski prevoz za starije i one koji nemaju druge mogućnosti da dođu na naše susrete. Ove godine je to izostalo. Možda je došlo vreme da i srednja generacija, čast izuzecima, postane punopravan član Udruženja, time što će za svoju porodicu plaćati članarinu.

Drugo, čime se nedovoljno bavimo, jeste pitanje programa, šta nudimo mlađim generacijama da nam se pridruže i sačuvaju tradiciju, koja nas još uvek drži na okupu.

U pozivu za ovogodišnji susret navedena je kao glavna zabava organizovana lutrija, tombola ili kako već da nazovemo akciju, koja je kroz zabavu trebalo da bar malo poboljša

finansijski položaj Udruženja. S obzirom koliko nas je malo bilo, dobro je da je bar polovina predviđenih nagrada našla nove vlasnike.

Izostala je muzika uživo, nismo zajedno zapevali, nije se zaigralo kolo, nije predviđen nijedan sportski susret – bar to ne košta ništa.

Pitali smo se, između sebe, koje su to mogućnosti što bi kroz sport mogle da privuku mlađe generacije. Jedna lopta je dovoljna za mali fudbal, nema skoro kuće u kojoj se ne nalazi komplet reketa za badminton. A stariji? Zar smo zaboravili da igramo šah, pa i tablu sa figurama većina nas ima u svojoj kući. Turnir u Šešbešu bi bio dobar povod da se oprobaju i stariji i mlađi. Na mestu gde se okupljamo postoje stolovi za stoni tenis, ali se mi nismo setili da pozovemo članove da se pridruže bar jednoj sportskoj manifestaciji.

Ostaje da se tešimo da je dosta dece bilo na izletu. Samo, i oni rastu, uskoro im neće biti dovoljno da slobodno trče van gradske vreve. I oni će tražiti druge sadržaje, koji će ih privući na naše susrete.

Verujem da ćemo za iduću godinu osmisлити program, koji će pored susreta starih prijatelja, biti povod da se okupimo u što većem broju.

Deco, računajte na nas. Dok vi porastete, mi ćemo već smisliti nešto!

Omladino, računamo na vas!

Slika za uspomenu: Ambasador Srbije, Milutin Stanojević sa suprugom Svetlanom (drugi s desna) i članovima diplomatskog kora u društvu sa Miri Derman (u sredini), predsednice HOJ i članovi uprave i Udruženja.

Ambasadorka Slovenije, Barbara Sušnik (prva s desna) u društvu Miriam Aviezer, članice Glavnog odbora HOJ i Raul Teitelbauma, publiciste

"Možemo i mi da se slikamo, ali od roštilja ne mrdamo!"

"Ostajte nam u zdravlju i veselju do sledeće godine, vidimo se na istom mestu!"

Slikom i rečima zabeležili urednik Mosta Milan Fogel i majstor fotografije Nisim Mandil

MIRI DERMAN U KNESETU

Šoa Jevreja Jugoslavije

Novembar 19, 2017.

Uoči početka WW2 u Jugoslaviji je živjelo oko 82000 Jevreja. To je bila nova zajednica stvorena na teritoriju kraljevine Jugoslavije, osnovane nakon WW1. Postoje pouzdani tragovi o postojanju Jevreja na tom području u rimsko i bizantijsko doba na zapadu Balkana (Dalmacija), te na jugoistoku Jugoslavije (Mokdon, Macedonia).

To je bila miješana Jevrejska zajednica od tradicionalnih, sekularnih i pobožnih Jevreja. Bilo je tu Jevreja koji su stigli na to područje kao posljedica izгона iz Španije i Portugala, i Aškenaza koji su stizali sa teritorije Austro-Ugarske monarhije.

Suradnja između aškenazkih i sefardskih zajednica započela je kada su počeli podizati zajedničke kulturne i edukacione ustanove. Tako je na neki način postao novi tip "Jugoslavenskih Jevreja". Može se reći da su Jevreji s područja Jugoslavije, s obzirom na porijeklo, stvorili zajednicu, koja je pokušala spojiti obe, bez obzira na porijeklo, na način života, i različit način razvoja.

Stvoren je osnov za zajednički život, do god. 1941, početka WW2. (iz knjige Yakira Eventova "Povijest Jevreja Jugoslavije").

U Aprilu 1941 ušla je nacistička Njemačka u Jugoslaviju, osvojila ju, i podijelila na Bugarsku i Italiju; sjeveroistok Slovenije pridružen je Njemačkoj, Crna Gora i dio Kosova predate su na upravu Italiji.

Dio Makedonije prepušten je Albaniji, koja je bila pod Italijom, a većina Makedonije, prepuštena je Bugarskoj.

Madjarska je dobila dio Bačke, koja je na sjeveru Srbije.

Hrvatska je postala samostalna država, pod vlašću Pavelića i ustaškog režima. Većim dijelom Srbije vladali su direktno Njemci.

Dio Jevrejskog stanovništva ubijen je u logorima smrti, kao Auswitz, Treblinka, i Bergen-Belzen, iako su i u Jugoslaviji postojali sabirni logori i logori smrti. (to je nešto eto nije poznato širokoj javnosti).

Bili su to logori u kojima su ubijani Jevreji, Cigani, partizani i drugi na najokrutnije moguće načine.

U Beogradu je otvoren logor Sajmište, na terenima izložbenih prostora u Beogradu. Jedan od najokrutnijih načina ubijanja, bile su dušegupke, kamioni s plinom. Logori Topovske šupe, Banjica, Pag, Jadovno, Stara Gradiška, Djakovo i drugi, bili su dio pogroma.

Ali, najokrutniji i najpoznatiji bio je logor Jasenovac u Nezavisnoj državi Hrvatskoj (NDH). Ponekad su čak i Njemci bili šokirani metodama ubijanja zatvorenika. U Jasenovcu je vješanje bilo skoro humana metoda ubijanja. Većina žrtava ubijana je udarcem malja po glavi, ili klanjem kao stoka, pred očima drugih zatvorenika. (iz knjige Jeni Lebl "Genocid Jevreja u Jugoslaviji").

Po završetku WW2 samo 15% Jevreja Jugoslavije ostalo je na životu. Zajednica koja je skoro potpuno uništena, jesu Jevreji Makedonije, 98% ubijeno u Treblinku.

Nakon završetka rata, više od polovice Jevreja Jugoslavije, njih oko 7500 napravili su aliju za Israel, uz pomoć i podršku Moše Pijade, Jevreja koji je bio na visokom položaju uz Tita.

Oni su se pridružili Jevrejima Jugoslavije koji su napravili aliju prije WW2, i to su oni koji su prije 82 godine osnovali Hitahdut Olej Jugoslavija.

Novi olim iz Jugoslavije su se vrlo brzo uklopili u život u Izraelu, pomogli u osnivanju novih naselja, u napretku postojećih, kao kibuc Shar HaMakim, Beit Nakufa, Kidron, Rishpon, Naharija i dr. Bila je to alija vrednih i skromnih cionista. Bilo ih je koji su se uključili u poljoprivredu, industriju, izgradnju cesta, ili u vojsku i druge djelatnosti.

Medju njima su bili trgovci, novinari, advokati, liječnici, inženjeri i dr.

Iako je to bila relativno skromna brojčano alija, mnogi su ostavili svoj pečat u raznim oblastima.

Dva načelnika General štaba (ramatkala), David Elazar-Dado i Bar-Lev, Dr. Ruven Eldar, glavni oficir, liječnik, novinar i ministar, Tomi Lapid, dobitnik nagrade Israela, Dan Reinsinger i mnogi drugi.

Iako su teško preživjeli Shoa, oni koji su došli iz Jugoslavije, doprinjeli su mnogo razvoju zemlje u raznim oblastima. U našoj maloj zajednici bola i nepravde vlada osjećaj da nije dovoljno učinjeno da Shoa, koja je pogodila Jevreje Jugoslavije, nije niti poznata, obilježena, ne broji se i ne uči, i čak nije

obilježena kako treba u državnim dokumentima.

Danas, kad pješčani sat ističe, i ima još preživjelih koji mogu pričati o tragediji koja nas je pogodila, odlučili smo u Hitahdutu oleg Jugoslavija, sami napraviti film o Shoa za koji se ne zna.

Osim Claimsa, niti jedno službeno tijelo nije bilo spremno na bilo koji način pomoći stvaranju tog filma. Samo uz pomoć članova naše zajednice u zemlji i inozemstvu uspjeli smo dovesti film do zadnje faze. Sada se samo nadamo da će jedan od naših kanala biti spreman emitirati film.

Naš Hitahdut svake godine održi ceremoniju sjećanja, jednu u Yad Vashem za Jevreje Makedonije, i drugu za sve stradale Jevreje Jugoslavije u Shoreshu kraj spomen obeležja koji smo podigli pored šume koju su zasadili preživjeli Jevreji.

U našem listu Most donosima svjedočanstva preživjelih.

Ove godina organizirana su već dva izleta za članove Hitahduta u razne predjele Jugoslavije, kojima je cilj omogućiti drugoj i trećoj generaciji otkriti bogatu prošlost Jevreja Jugoslavije, kao i genocid kojem su bili izloženi.

U Martu je organiziran treći izlet u Makedoniju, kao zajednički spomen na Jevreje Makedonije.

Nažalost, sve što se radi ostaje unutar naše zajednice. Zato, da se obilježi i upozna šira publika o Shoa Jevreja Jugoslavije, treba se usmjeriti na edukaciju, podučavati taj dio Shoa u školama.

Ja predlažem usmjeriti učenike da rade radove, proučavanja po tom pitanju. Moguće je takodjer dovesti učenike u logore koji su bili u Jugoslaviji i učiti što se tamo događalo.

Moguće je takodjer omogućiti školama /omladinskim pokretima "posvojiti" neku zajednicu, učiti o njoj i pripremiti ceremoniju sjećanja.

U Yad Vashemu trebamo povećati i proširiti dio na kojem je prikazana Shoa u Jugoslaviji. Trebalo bi podići spomenike i spomen područja u svim logorima koji su bili širom Jugoslavije.

Naša je moralna obaveza obilježiti sećanje na sve Jevreje Jugoslavije uključujući i one koji su ubijeni izvan njezinih granica.

Jubilej 125 godina

LA BENEVOLENCIJA

Jevrejski Glas, Sarajevo, BiH

Piše: Jakob Finci,

predsjednik kulturno-prosvjetnog i humanitarnog društva Jevreja "La Benevolencija"

Naša priča je prilično stara, a istovremeno i prilično poznata. Naime, davne 1492, kada su španski katolički kraljevi Ferdinand i Izabela odlučili da prognaju sve Jevreje iz Španije, počeo je exodus. Neki su pošli za Kolumbom i završili u Americi, a neki su se okrenuli prema Balkanu i završili u Bosni. U šali kažemo da se još uvijek ne zna ko je otišao na krivu stranu.

Bosna je u to doba bila novoosvojena teritorija koju je Otomanska imperija pokušala da napuni stanovništvom, uključujući i novopridošle Jevreje, tako da su tragovi jevrejskog prisustva vidljivi već početkom XVI vijeka, da bi 1565. godine i Jevrejska opština bila organizovana. Među prvim poslovima je bilo izgraditi sinagogu, koja je otvorena 1581. i u njoj je danas Muzej Jevreja Bosne i Hercegovine.

'Mali Jerusalem'

Miletski sistem u Otomanskom carstvu je dozvoljavao svakoj vjerskoj skupini slobodno ispovijedanje vjere, pa su Jevreji bili u istom statusu kao i svi drugi nemuslimani, što je u poređenju sa Evropom, njihovim getima za Jevreje, pogromima i drugim problemima, bio pravi mali raj. Sinagoga se takorekući naslanja na obližnju džamiju, staru pravoslavnu crkvu i katoličku crkvu, što u krugu od 200 metara još jedino možete vidjeti u Jerusalemu. Nije onda čudo da je Sarajevo u jevrejskom žargonu dobilo ime "Mali Jerusalem".

Onda je došla 1878., Berlinski kongres i Bosna je stavljena pod jurisdikciju Austrougarske monarhije. Dovedi su sobom i svoje državne činovnike, među kojima je bio nemali broj Jevreja, bilo iz same Austrije, ili iz Češke, Mađarske, Poljske i ostalih dijelova carevine. Za lokalne Jevreje novi šok. Očito je da se radi o Jevrejima, ali o Jevrejima koji ne znaju jezik, jer zaboga, jevrejski jezik je Ladino, ili Judeo-espagnol ili lingu di diđoz, kako se to zvalo.

Naravno, već naredne godine je formirana Aškenaska jevrejska opština u Sarajevu i između ove dvije opštine nije nikada bilo otvorenih sukoba, sve do 1940. kada su se integrisale, misleći da će ih to spasiti od genocida i Holokausta u kome je nažalost stradalo preko 80% naših Jevreja.

Osnivanje društva La Benevolencija

Sarajevska jevrejska čaršija je uskoro shvatila da nije dovoljno samo držati otvoren svoj ćepetak i pomalo trgovati u čaršiji, jer se tako, bez škole, nikad neće postati neko i nešto u državnoj hijerarhiji.

Još u januaru 1892. sjela je grupa viđenijih ljudi i donijela odluku da formira društvo "La Benevolencija" za stipendiranje siromašnih a talentovanih sefardskih mladića (gender još nije bio tako popularan kao danas), bilo za zanate, bilo za visoke škole, koje tada u Bosni nisu postojale, ali bilo ih je u Carevini na nekoliko mjesta. Koncem 1892. održana je i Godišnja skupština, izabrano rukovodstvo, donesena pravila i "La Benevolencija" je krenula u rad.

Već nakon desetak godina postignuti su impresivni rezultati sa desetinom jevrejskih studenata u Beču, Pešti i Pragu, sa blizu već 400 kalfi od kojih je nemali broj postao majstorima, jer je Benevolencija pored stipendije, organizovala za šegerte analfabetski tečaj, a nakon toga i obuku, pomalo iz korespondencije, malo računa i knjigovodstva, ili današnjim riječnikom pravi kurs menadžmenta.

Društvo je imalo stalne donatore, pa je iz tih sredstava kupljeno zemljište u tadašnjoj (i sadašnjoj) Miss Irbina ulici da se pravi upravna zgrada Benevolencije.

Već 1908 društvo je prestalo biti društvo za stipendiranje sefardskih mladića i postalo Jevrejsko društvo za prosvjetu i kulturu, čime se granica između Sefarda i Aškenaza sasvim uklonila, mada je i prije toga bilo i aškenaskih stipendista. Djelatnost je proširena na cijelu Bosnu i Hercegovinu, a značajne potpore su dobijali i Jevrejske studentske menze u Beču i Zagrebu.

Prvi svjetski rat je usporio djelatnost, jer su mnogi stipendisti otišli u vojsku, a nakon rata je u novoj Kraljevini naravno "La Benevolencija" nastavila da radi punom snagom. Biblioteka Benevolencije, sa preko 100.000 knjiga, postala je jedna od najvećih, ako ne i najveća u gradu, a saradnja je cvjetala i sa ostalim društvima sličnoga profila. Polako, "La Benevolencija" je postala krovna organizacija za sve jevrejske djelatnosti u Bosni i Hercegovini, pa i za mnoge na širem području Kraljevine Jugoslavije.

Uvijek je to bila dobro organizovana, štedljivo vođena i transparentna organizacija, oko koje nije bilo niti problema, niti loših riječi.

Drugi svjetski rat

Nažalost, sve što je dobro ne traje vječno, pa se tako i nad Evropu nadvio bauk novoga rata, a Jugoslavija je postala utočište izbjeglim Jevrejima iz Poljske, Česke, Austrije i Njemačke. Gotovo sva sredstva koja je imala na raspolaganju, organizacija je potrošila pomažući ovaj talas izbjeglica, koje su, što legalno, što ilegalno boravili u našoj sredini.

Na kraju, počeo je rat i u Jugoslaviji, i vrlo brzo je Sarajevo postalo sastavni dio Nezavisne države Hrvatske. "La Benevolencija" je, kao i druge jevrejske institucije, dobila svog "povjerenika", koji je u rekordno brzom roku rasturio sve što se moglo rasturiti, počevši od biblioteke koja je raznesena, pa do dokumentacije i ono malo gotovine što je još ostalo na računima i u kasi. Sve što smo imali je vrlo sistematski uništavano, tako da iz perioda neposredno pred rat ništa nije sačuvano, jer je sve još bilo u ormarima i fasciklama. Ostala je tu i tamo po kućama sačuvana Spomenica Benevolencije, izdana 1924. o 40 godišnjici društva, koja je, što je interesantno napomenuti, štampana naizmjenično, jedan članak latinicom, drugi ćirilicom, i tako redom. U Arhivu BiH je ostalo ono što je još Austrija počela da skuplja, sva zvanična dokumentacija o odobrenju rada, potvrdi Pravila društva pa kasnije Statuta Benevolencije, nešto poslovnih knjiga i to je to.

'Demokratske promjene'

Nakon oslobođenja 1945., gotovo svi preživjeli sarajevski Jevreji su se vratili kući. Amerika je bila daleko i zatvorena, Evropa razorena, a država Izrael još nije postojala. Među prvim poslovima je bilo obnavljanje rada "La Benevolencije", ali kako je tada rečeno, možda je bolje da je nazovete "Sloboda". Tako je jedno kratko vrijeme Benevolencija pod tuđim, a svojim imenom, pokušala da nastavi raditi, ali je sve to kratko trajalo, pa je 1948., kao i sva druga društva i organizacije sa nacionalnim predznakom jednostavno ugašena.

Sve ono što je radila "La Benevolencija", preuzela je na sebe Jevrejska opština, pa je tu bilo i kulturnih aktivnosti, bilo je i pomoći onima kojima je bila potrebna, ali sve to nije bila Benevolencija. Onda su došle takozvane "demokratske promjene", slobodni izbori u novembru 1990., da bi već početkom 1991. ponovo bila registrovana "La Benevolencija" kao Jevrejsko kulturno prosvjetno i humanitarno društvo. Ciljevi su bili sačuvati i prezentirati jevrejsku kulturu, koju su Jevreji donijeli sa sobom u ove krajeve, te kulturu koju su stvarali u Bosni i Hercegovini i na taj način sigurno obogatili ovu zemlju, te humanitarni rad.

Zgrada Muzeja Jevreja u Sarajevu

Početkom 1992. obilježili smo 100 godina rada Benevolencije, pred prepunom salom Narodnog pozorišta, a tokom Sarajevske zime iste godine održali sedmodnevni program "Shalom Sarajevo – Jevreji voljenom gradu".

Djelovanje Le Benevolencije u toku rata

Ništa nije pomoglo i u aprilu 1992. počeo je rat u kome je i "La Benevolencija" imala svoju ulogu. Naime, još pred početak rata, nakon opsade Dubrovnika, koja nam se sada čini kratkom, svega 90 dana u poređenju sa 1425 dana opsade Sarajeva, naučili smo da je najvažnije za starije i hronične bolesnike imati dovoljno lijekova. Sazvali

smo jevrejske ljekare i farmaceute i napravili su nam za tili čas dugu listu lijekova neophodnih za preživljavanje 1.500, uglavnom starijih ljudi, u periodu od tri mjeseca. Što nije bilo na domaćem tržištu – kupio nam je JOINT. Za ostatak para kupili smo hranu koja može stajati, kao ulje, brašno, so, šećer, rižu, pastu, grah, konzerve i zaključili da će nam, ukoliko dođe do rata dobro doći, a ukoliko sve bude mirno, da ćemo to podijeliti kao tzv. “zimsku pomoć” ljudima slabijeg imovnog stanja.

Uz pomoć JOINT-a, Sohnuta i Jevrejskih opština Beograd i Zagreb, organizovane su evakuacije iz Sarajeva, prve tri avionom prema Beogradu, a zatim kopnom u Hrvatsku, prema Splitu i Pirovcu i kasnije Makarskoj. Evakuisano je iz Sarajeva preko 2.500 ljudi, od kojih oko 1000 Jevreja.

Nas oko 500 je ostalo u gradu i krenuli smo u aktivnosti Benevolencije. Prvo je bilo otvoriti apoteku, jer je sve u gradu (intersantno osim knjižara) bilo opljačkano, pa i apoteke. Komšija koji je imao radnju preko puta opštine nam je ustupio svoj prostor za apoteku i tako je osvanula firma “Humanitarna apoteka La Benevolencija”. Nije to svima lako za izgovoriti, pa smo odmah dobili nadimak “Jevrejska apoteka”, a uskoro je postalo poznato da ako nešto trebaš, traži u Jevrejskoj apoteci, ako tamo nema – nećeš to nigdje naći. Uvijek je pred apotekom bio popriličan red, a onda su počeli prigovori u smislu, da je jako opasno doći do naše apoteke, jer treba preći most na Miljacki, a mostovi su bili cilj za snajpere sa brda. Pa smo otvorili drugu apoteku, preko puta Narodnog pozorišta, a mjesto je postalo tako popularno, da je i danas u istom prostoru neka komercijalna farmacija.

Međutim, pošto smo mi i kulturno prosvjetno društvo, a niko nije radio, počeli smo sa drugim aktivnostima. Organizovali smo kurseve stranih jezika, učili smo hebrejski, engleski, francuski, njemački i arapski (jer je najbolji profesor arapskog bila Jevrejka), pa su odmah počele šale da optimisti uče engleski, a pesimisti arapski.

U septembru 1992. smo obilježili 500 godina izгона Jevreja iz Španije, na manifestaciji koja je trajala tri dana i koja je uz brojne okrugle stolove, koncerte i izložbe, zabilježena i u New York Timesu. Svijet je iznenada otkrio da pored Muslimana, Srba i Hrvata, u Sarajevu ima i Jevreja, pa smo postali meta stranih novinara i TV ekipa koje su pokrivala naš nesretni rat. Te vijesti i reportaže su inicirale stvaranje organizacija u Evropi “Prijatelji Benevolencije Sarajevo”, koji su počeli da skupljaju i šalju nam humanitarnu pomoć. Tako je “La Benevolencija” postala prva i jedina domaća humanitarna organizacija koja je potpisala ugovor sa UNHCR-om, te dobila registarske tablice i kartice saradnika najveće svjetske humanitarne organizacije, zahvaljujući tome što je kod podjele pomoći jedino pitanje bila “Šta vam treba?”, a ne tada uobičajeno šta si i kako se zoveš.

Organizovali smo unos i slanje iz Sarajeva na stotine hiljada pisama, radio vezom smo povezali Sarajevo sa Beogradom i Zagrebom, a telefonom preko Zagreba sa cijelim svijetom. U našoj kuhinji smo svaki dan u sedmici, svaki dan u godini osim za Jom Kippur dijelili po 320 – 350 toplih obroka. Čak smo uspjeli da odštampamo i nekoliko Biltena o našem radu i životu, na dva jezika, ovaj puta nije u pitanju ćirilica i latinica, nego na bosanskom i engleskom jeziku, naravno kada bi se zvijezde poklopile pa je u isto vrijeme bilo i struje i papira i boje i moglo se nešto štampati.

A onda je napokon rat završen. Od evakuisanih Jevreja u Sarajevo se vratilo njih blizu 40%, procentualno najviše od bilo koje etničke grupe koja je napustila grad. Prestala je potreba za humanitarnim apotekama, humanitarna kuhinja je prerasla u mali restorančić, sa jednim brojem jela koja se i nadalje humanitarno dijele, od kurseva jezika donedavno je još bio kurs engleskog, ali smo sada i sa tim prestali, jer nema interesenata, ali zato imaju druge aktivnosti.

Umjesto da našim klijentima damo svaki dan po jednu ribu, naučili smo ih da pecaju ribu. Naime, organizovali smo kurs malog biznisa, gdje su u 60 časova nauče osnove knjigovodstva, marketinga, pravnih propisa, pravljenje biznis plana i sve ono što je neophodno za početak. Otišli smo korak dalje i formirali Mikrokreditnu fondaciju “Melaha” (po imenu prve jevrejske štedionice u Sarajevu), koja takvim ljudima daje kredit za otpočinjanje posla i imamo nivo povrata kredita od 97%.

Briga o starima i djeci

Vodimo brigu o starima, koji su ostali u Sarajevu, dok su im potomci negdje u svijetu i sjete se eventualno da jednom mjesečno nazovu i čuju jesu li još živi. Blizu 400 ljudi očekuje dva ili tri puta sedmično posjetu iz Benevolencije, gdje in njegovateljice pomažu u kućnim poslovima, nabavljaju hranu i lijekove, ili, što je najčešći zahtjev, samo sjede sa njima da zajedno popiju kafu, jer je to jedina živa riječ koju čuju. Sa TV aparatom je malo teže razgovarati.

Najviše brinemo o djeci i omladini, jer na njima sve ostaje. Želimo od njih da napravimo dobre ljude, svjesne toga da su Jevreji, ali ne da im to bude prednost, nego da to ne osjećaju kao manu i teret. Počeli su ljetovanjima u Pirovcu i Sarvašu da stvaraju mrežu prijatelja iz bivše Jugoslavije i šire. Može se još mnogo pričati o aktivnostima, radu, uspjesima, a što da ne i promašajima, jer sigurno i toga ima. Ali, zaustavimo se ovdje za prvih 120 godina, i mada je to kod Jevreja ciljani kraj, mi se nadamo da će Benevolencija doživjeti i preživjeti još najmanje 120 godina.

Sve što smo uradili, uradili smo zahvaljujući prijateljima, ljudima među koje spadate i vi koji ovo čitate i svi oni koji su nam u prošlosti pomagali i vjerujemo da će to i nastaviti, jer bez Benevolencije (dobre volje) nije lako živjeti.

POČASNI KONZUL BIH U IZRAELU ALEKSANDAR SAŠA NIKOLIĆ

Priredio Milan Fogel

Na predlog ambasadora BiH u Izraelu Jelene Rajaković, Predsjedništvo BiH imenovalo je Aleksandra Nikolića za počasnog konzula BiH u Izraelu.

Pogled u budućnost, s leva na desno, Aleksandar Nikolić, novonaimenovani konzul, Avigdor Liberman, ministar odbrane Izraela, Jelena Rajaković, ambasadorica BiH u Izraelu i savetnik Damir Masić

Prijemu je prisustvovala i ambasadorica Slovenije Barbara Sušnik. Ovo nije diplomatska provokacija, ali gostima je prijalo njeno društvo, a izgleda i ambasadorki.

Povodom predaje Patentnog pisma, zvanična objava svojstva šefa konzularnog ureda, u ambasadi BiH u Tel Avivu 16. novembra je priređen prijem kome su prisustvovala istaknute ličnosti iz izraelskog političkog, privrednog, vjerskog i naučnog života, kao i članovi i predsednica HOJ Miri Derman.

U uvodnom obraćanju, ambasadorica je podsetila na veliki broj aktivnosti koje su realizovane između BiH i Izraela i navela da je nakon intenziviranja političke saradnje, došlo vreme da se saradnja proširi u oblasti ekonomije, nauke i kulture.

Avigdor Liberman, ministar odbrane Izraela, istakao je potrebu intenziviranja privredne saradnje između dve države. Liberman je istakao da imenovanje Aleksandra Nikolića predstavlja pravi izbor, naglašavajući da je on najbolji izraelski poznavalac prilika na Balkanu.

Novoimenovani počasni konzul, istakao je potrebu za fokusiranjem na određeni broj projekata iz oblasti privrede za koje postoje realne osnove da budu sprovedeni. On je naveo da će nastaviti da razvija snažne veze između institucija kulture dve zemlje, na čijem razvoju radi više godina, ističući pritom saradnju sa Jad Vašemom.

Novoimenovani počasni konzul, Aleksandar Nikolić, rođen je 1967. u Beogradu. Njegova majka je poreklom iz BiH, Sarajeva, i kada je došla na studije u Beograd tu je i ostala. Aleksandar se devedesetih godina prošlog veka uselio u Izrael. Međutim, Aleksandrove veze sa Sarajevom i BiH ostale su do današnjih dana. To je i razumljivo s obzirom na vekovno prisustvo porodice Baruh na tim prostorima. Aleksandar je zajedno sa dr Krinkom Vidaković Petrov priredio knjigu o svom dedi Kalmi Baruhu – pioniru jugoslovenske hispanistike i sefardike. Knjiga je objavljena 2007. godine na engleskom jeziku u izdanju Centra Moše David Gaon Univerziteta Ben Gurion pod nazivom Kalmi Baruh – Izabrana dela iz sefardske i ostale jevrejske tematike.

Aleksandar Nikolić je magistrirao na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu sa tezom o antisemitizmu u savremenom dobu. Takođe je diplomirao međunarodnu trgovinu u školi Privredne komore u Tel Avivu.

No, povod za imenovanje Aleksandra za počasnog konzula je njegovo svestrano angažovanje na poboljšanju odnosa između Izraela i BiH. Aleksandar je, između ostalog, uspostavio direktne veze između Ministarstva kulture i prosvete Republike Srpske i Međunarodne škole Jad Vašema i već nekoliko godina unazad 10 do 15 nastavnika srednjih škola iz Republike Srpske pohađa edukativna predavanja o Holokaustu u Jad Vašemu.

Aleksandar nije zaboravio i mlađe generacije, te je 2013. godine omogućio da pet najboljih učenika iz Gimnazije u Banja Luci poseti Izrael.

Aleksandar Nikolić je aktivno učestvovao u potpisivanju protokola o saradnji Banja Luke sa Modi'inom, te se saradnja gradova pobratima nastavlja do današnjih dana.

Kada je 2014. godine nezapamćena poplava u BiH pogodila pogodila Bijeljину i Doboj, Aleksandar je organizovao i ispratio jedan helikoperski i dva kamionska transporta kao prvu pomoć ugroženim stanovnicima poplavljenih područja.

Na političkom planu, kada su u pitanju odnosi Izraela i BiH, Aleksandar je svojstvu savetnika učestvovao u razgovorima Avigdor Libermana sa ministrom spoljnih poslova BiH Crnadak Igorom.

Aleksandar Nikolić je oženjen, ima dve (divne) devojčice i sa porodicom živi u Rišon Lecionu.

JEVREJSKE ZAJEDNICE U ZAGREBU

Piše Miriam Aviezer

Postoje dvije židovske Zajednica, glavna i zvanična zajednica je u Palmotićevoj, gdje je i dokumentarni centar kojeg vodi dr Melita Švob.

Tu se nalazi i dječji vrtić, vjerska sekcija, klub za mlade, pjevački hor LIRA, folklorna grupa, i osim redovne djelatnosti priredjuju

Susrete sa JO iz svih krajeva ex Jugoslavije , ove je godine to bilo u Čatežu, a dr Švob vodi preživjele Holokausta jednom godišnje 8 dana na tzv ljetovanje.

U prostorijama općine praznuju se na vrlo svečan način svi praznici, uz prisutnost rabina Lucijana Prelovića, koji vodi susret sve

po propisu uz prigodno jelo, a najuočljiv i vrlo posjećen je kolektivni seder Pesah, uz čitanje Hagade.

Klub "Salom Freiburger održava redovno susrete sa piscima, obično gostima, veče posvećeno novoizašloj knjizi, domaćih i pisaca van Hrvatske u prijevodu na hrvatski. Izložbe slika i fotografija domaćih umjetnika i jevrejskih umjetnika u svijetu, to vodi umjetnica Mira Wolf.

Ova zajednica predstavlja centar za ostale zajednice u Hrvatskoj sa kojima održava stalni kontakt i zajedničke aktivnosti.,

Druga zajednica je Bejt Israel, gdje je djelatnost skoncentrirana na predavanjima o Judaizmu, učenju ivrita i vjerskom životu.

Zagreb ima dva rabina. Rabi Luuciano Prelović je tzv putujući rabin koji odlazi i u druge općine, pa i u Crnu Goru, dok rabin Kotel iz Bejt Israel djeluje u svojoj općini, gdje se uči ivrit i djelatnost je posvećena duhovnom životu i izdavačkoj djelatnosti. Rabi Kotel se bavi i kašrutom.

Osim toga postoji i HABAD organizacija gdje postoje jaslice, tj vrtić za malu djecu,kao i mjesto gdje se daju sve informacije i poduka o načinu praznovanja i održavanju jevrejskeih običaja.

Osim djelatnosti u obe općine postoji Židovska osnovna škola, priznata kao regularna osnovna škola, s time da se tamo uči ivrit i o praznicima koji se u školi praznuju, a ima i košer kuhinja.

Ima DOM ZA STARE, kojeg vodi i uzdržava Židovska općina u Palmotićevoj, koja organizira tamo kulturnu aktivnost i redovno posjećuju domare.

U okviru glavne zajednice djeluje i ŠOA AKADEMIJA, koju vodi gdja Sanja Tabaković, a namenjena je učiteljima za podučavanje o Holokaustu u školama.

U Zagrebu izlaze 3 jevrejska časopisa i to: HA KOL, izdaje Židovska općina, koji osim izvještavanja o djelatnosti u svim Židovskim zajednicama u Hrvatskoj i drugim krajevima donosi zanimljive dopise o ličnostima, o događajima iz prošlosti ne samo u Hrvatskoj već i u Izraelu i drugim zemljama.

OMANUT, izdaje Židovska općina, časopis za intelektualce sa vanredno zanimljivim dopisima iz židovskog svijeta, tradicija...

RUAH HADAŠA, izdaje Beit Israel posvećen judaizmu, filozofski smjer u jevrejstvu, monografije.

Židovska općina u Palmotićevoj, koju vodi dr Ognjen Kraus, održava vrlo intenzivan kontakt

sa drugim jevrejskim zajednicama u svim djelovima ex Jugoslavije, ne samo unutar Hrvatske već i sa Beogradom, Crnom Gorom, Sarajevom, Ljubljanom, Makedonijom, učestvuju na svim susretima, i u vrlo su prijateljskim odnosima.

Na zidu u kancelariji izložen je plakat kojeg su primili od prijatelja iz Beograda na kojem pise: **ŽIDOVI BEOGRADA JEVREJIMA ZAGREBA**

MOLBA JEVREJSKIM ZAJEDNICAMA EX YU

Piše Višnja Kern

Zovem se Višnja Kern, živim u Rehovotu, napravila sam aliju s 10 godišnjom kćerkom Vedranom, 1985 god.

Iako je prošlo puno godina, još uvijek kad se sastanemo (što je barem jednom godišnje u "šumi" za Sukot), ne mogu a da se ne sjetim i da zažalim za danima koje smo proveli zajedno.

Društvo, sjećate li se Rovinja, Splita, Jahorine, Cresa, Lošinja, itd !!!!!

Bili smo mladi, veseli, zaljubljeni, mlada posljeratnja generacija, neopterećena holocaustom i stradalnjima naših baka i roditelja, a jedino "opterećena" predavanjima Eugena Werbera, koji se trudio da nama "novoju" posljeratnoj generaciji usadi nešto judaizma i jevrejske povijesti.

Godine su prolazile, završavali smo fakultete, ženili se, najčešće nejevrejima (jer tada to nikome nije bilo važno), radjali djecu, i kretali u novi, samostalan život.

90 –tih godina zatekao nas je rat, koji je tražio od nas da se izjasnimo kojoj vjeri pripadamo. Bile su to i ružne i tužne godine.

Naše generacije, rasule su se po Izraelu, Evropi, Americi, i kojekuda.

Ja sam vjerojvala da smo se pozaboravili, da se više ne sjećamo jedni drugih, ali nije bilo tako.

Tko god je zakucao na naša vrata u Rehovotu, gdje smo Leon Baruh i ja tada živili s našim malim sinom Dadom, bio je prepoznat i primljen s veseljem i otvorena srca.

Opet, godine su prolazile, olim iz 90-tih su se pomalo snašli, organizirali, zaposlili, naučili ivrit, i život je opet nastavio svojim neumoljivim tokom.

Jugoslavija se raspala, novo-nastale države osnovale su svoje Židovske/Jevrejske općine, Savez Jevrejskih općina više nije imao istu ulogu kao prije.

Svaka općina počela je da živi svoj život, dnevni red, svoje financije, svoje predsjednike.

Mi, "jadni" koji smo napustili tu zbrkanu zemlju, prije raspada, ostali smo bez svoje matice, bez svojih općina u sredinama u kojima smo odrasli.

Zadnjih godina počeli su se pojavljivati skupovi organizirani od Jevrejske opštine Bgd, - Kladovo, Židovske općine Zagreb - Skup u Čatežu u Sloveniji, Mahar, skup u Budvi organiziran od Jevrejske opštine Crne Gore....., skup u

Osijeku, šolet u Novom Sadu itd.

Tko zna, možda nas i Bosanci iznenade nekim skupom na Jahorini - možda tako nešto već i postoji, a mi o tome ništa ne znamo.

Sve bi to bilo lijepo i pohvalno, ali tko će na sve to da stigne.

Da li se ti artefakti jevrejsko/židovskih općina ne mogu nekako dogovoriti u vezi datuma koji bi omogućili nama "turistima", naročito iz Izraela, koji bi željeli nekako stići na što više tih odvojenih skupova, i na taj način zadovoljiti svoje želje i potrebe da vidimo svoje prijatelje iz Ex Yu, i da saznamo što se dešava s njima i našim bivšim općinama.

U stvari, ovo je predlog, ili molba, organizatorima ovih skupova, veoma značajnih i za nas koji smo rasuti po celom svetu, da se dogovore o datumima kada se manifestacije održavaju, da se ne 'preklapaju', kao što je ove godine bio slučaj. Za nas još uvek postoji zajednica Jevreja, ne u organizacionom smislu, prijatelja sa kojima bismo želeli da se sretnemo i na više skupova, ali ne u isto vreme. Jednostavno, to je nemoguće.

Nije važno od koga bi potekla inicijativa, obavestite jedni druge unapred o planiranim aktivnostima, a sve ostalo je dobra volja i tehnika kako da utvrdite datume.

AMBASADORKA IZRAELA U VRNJAČKOJ BANJI

Vrnjačke novine, Srbija

U kabinetu predsednika opštine Vrnjačke Banje, Bobana Đurovića, upriličen je prijem za ambasadorku Izraela u Srbiji, Alonu Fišer Kam. Prijemu su prisustvovali biznismen iz Izraela Josef Žamboki sa suprugom Rut i Jelena Vlahović, predstavnik i jedan od osnivača umetničkog udruženja JeNeJ- art iz Beograda.

Pod pokroviteljstvom Josefa Žambokija u Vrnjačku Banju je došlo 60 mladih košarkaša Makabi iz Natanije i HaPoela iz Jerusalima. Na sastanku je bilo reči o dolasku većeg broja sportista iz Izraela na pripreme u Vrnjačku Banju.

Ambasadorka Alona Fišer Kam upoznata je sa turističkim sadržajima, lekovitim svojstvima banjskih izvora, kao i o mogućnostima privredne saradnje.

H.E. Alona Fišer Kam je izjavila da su prvi utisci više nego pozitivni.

IZ RUME U IZRAEL I NAZAD

Vest je poslao Antun Unterberger Jugoslovenski poznati slikar Petar Lubarda, sa roditeljima, braćom i sestrom, živeo je gotovo deceniju – do 1939. godine u Rumi. Njegova sestra Vera Lubarda, kasnije udata Dorner, bez obzira na više mesta u kojima je porodica Lubarda, a i ona kasnije živela, je Rumu uvek doživljavala kao svoj grad, u kome je provela svoje najlepše dane detinjstva i mladosti.

Vera je, posle rata, sa suprugom živela u Izraelu, gde je i umrla prošle godine.

Znajući za duboku privrženost svoje majke ovom gradu, njena kćerka Đina Lazar je odlučila da knjige, kao i jedan broj kasete i

video traka donira Gerontološkom centru „Srem“. Verine veze sa Rumom su bile stalne, tako da je, nekoliko puta dolazila iz Izraela, poslednji put kada je rumska Gimnazija obeležavala vek postojanja. Otuda i odluka Đine Lazar da 113 knjiga i 80 kasete i traka donira ovoj ustanovi za stara lica.

Posle smrti svoje majke, Đina je našla i Verinu gimnazijsku svesku koju je ona predano čuvala kroz sva svoja životna seljenja. Tu svesku, kao i nekoliko rečnika, uručila je direktorki Gimnazije Sofiji Blagojević, na svečanosti koja je povodom donacije upriličena danas u GC „Srem“ Ruma. Svečanosti je prisustvovala i sinovac Petra Lubarde, Đuri Lubarda.

DAN REISINGER U BUDIMPEŠTI

Priredio M.Fogel

U prošlom broju Mosta objavili smo vest o velikoj izložbi u Jevrejskom (nacionalnom) muzeju u Jerusalimu posvećenu 60 godina dizajna Dana Reisingera. Tada smo objavili da će izložba biti otvorena do polovine oktobra ove godine. Zbog izuzetnog značaja i interesovanja za Danovo stvaralaštvo zatvaranje izložbe je odloženo za 3. mart 2018. godine. Ukoliko želite da uživete u igri boja Danovog svestranog stvaralaštva još uvek imate vremena da posetite izložbu.

Povod da ponovo pišemo o Dan Reisingeru nije samo naše interesovanje za izložbu u Jevrejskom muzeju. Naime, Dan Reisinger nije 'spavao na lovorikama', već je u Budimpešti, Mađarska, postavio izložbu u Galeriji Umbrella, koja je otvorena 10. oktobra ove godine.

Na zvaničnom sajtu ÓBUDA-BÉKÁS MÉGY za prikazano Reisingerovo stvaralaštvo piše da je 'suština formacija slobodno eksperimentiranje boja unutar određenih pravila, nekako kao glazbeni motiv koji varira

unutar simfonije. Izložena dela temelje se na 18 kombinacija boja čija se sloboda može tumačiti u smislu svojih ograničenja. Ponavljanje proporcija zlatne dimenzije, bilo horizontalno ili spiralno, daje beskonačan broj spektakularnih mogućnosti. Svaka inačica od 18 kombinacija boja je samostalna jedinica, ali je i komponenta većeg obrasca.'

Svečanosti otvaranja prisustvovao je i Yossi Amrani, ambasador Države Izrael u Budimpešti, koji je u svom govoru objasnio da ova serija programa gradi most između Budimpešte i Izraela. "Život se sastoji od ciklusa i boja, kao što je prikazano u djelima Dan Reisingera. Izložba je izvrstan primer uspeha među mađarskim i izraelskim kulturnim krugovima."

Manifestacija, u okviru koje su prikazani radovi Dan Reisingera, nosi naziv "Beskrajna igra boja". Na otvaranju izložbe govorio je i historičar umetnosti Gábor Pataki, koji je istakao da je Reisinger uvek ostavljao prolaze za svoje primenjene grafičke umetnosti i slike, crteže, skulpture, zidne slike i različita polja međusobno oplodivih. Njegovi radovi ovde su zaista "beskrajne igre".

Autor, Dan Resinger, tom prilikom je rekao: "Bit moje izložbe umjetničkih grafika je uzajamno delovanje boja i slobodna igra u određenim pravilima. Ako ponekad prekršimo pravila (bilo da je to pojedinačno ili društveno prihvaćeno, univerzalna pravila), možemo posmatrati oslobađanje kreativnih energija u svim područjima života. Sloboda se uvek može tumačiti kao prepreka."

Svetski priznat dizajner, Dan Reisinger je veoma cenjen izraelski umetnik u Mađarskoj. Reisinger je od Moholy-Nagy, Sveučilišta za umjetnost i dizajn (MOME) proglašen za počasnog vanrednog profesora, član je mađarskog Poster društva, a 2004. godine dobio je Viteški krst Red za zasluge Republike Mađarske. U 2016. za Dan Holokausta otkriven je spomenik stradalim prisilnim radnicima, među kojima je bio i Danov otac, Teleki polje.

Još nekoliko reči o godišnjici Balfurove deklaracije...

PALESTINSKA UPRAVA TUŽI VELIKU BRITANIJU?!

Iz domaće i strane štampe

Već nakon najave da će se u Britaniji svečano obeležiti 100 godina od Balfurove deklaracije Palestinska uprava je pokrenula kampanju da se Britanija izvini palestinskom narodu za patnje zbog ustanovljenja moderne države Izrael.

U martu mesecu ove godine, u obraćanju Arapskoj ligi, predsednik Palestinske uprave (PA) Mahmud Abas zatražio je od Ujedinjenog Kraljevstva da se izvini zbog Balfurove deklaracije, što je odmah odbijeno. Početkom novembra ove godine, izraelski premijer Benjamin Netanjahu zajedno sa britanskom premijerkom Terezom Mej, visokim vladinim zvaničnicima i članovima porodice Balfur prisustvovao je događaju, proslavi 100 godina od pisanja Balfurove deklaracije. Uprkos pritisku pro-palestinskih grupa u Velikoj Britaniji, tom prilikom britanska premijerka je izjavila: "Verujem da je to jedno od najznačajnijih pisama u istoriji, pismo koje je rodilo jednu izuzetnu zemlju", rekla je Mej. "Dakle, kada neki ljudi predlažu da se izvinimo za ovo pismo, kažem" apsolutno ne. Ponosni smo što danas stojimo ovde ... i objavljujemo našu podršku Izraelu." Sličnu izjavu je nešto ranije zvanično izdala vlada Velike Britanije.

Možda je Mahmud Abas razmišljao da zbog palestinskih problema tuži Mojsija što je izveo jevrejski narod iz Egipta, ali se u poslednjem trenutku predomislio. Stigli su i predlozi da se tuži Velika Britanija zbog Balfurove podrške obnavljanju jevrejske države, samo se ne zna kome uputiti tužbu. Umesto toga, na Fatahovom zvaničnom sajtu objavljena je uvredljiva karikatura Tereze Mej.

Međutim, ono što daje nadu da bismo mogli biti bliži rešenju palestinskog zvaničnog statusa stiže iz Saudijske Arabije. Naime, na više zvaničnih skupova je osuđen islamski terorizam, kao nešto strano islamu. Da se ne bavimo sada izjavama i propovedima islamskih verskih dostojanstvenika, a i političara, koji su često pozivali na uništenje Izraela, kada jedna velika zemlja, kao Saudijska Arabija, koja je politički i novčano i te kako pomagala palestinski terorizam, kaže da je bilo dosta, to uliva nadu da se konflikt bliži rešenju.

PLURALIZAM U IZRAELU

"Hiddush - za verske slobode i jednakost" je neprofitna organizacija osnovana 2009. godine, koja ima za cilj promoviranje verskih sloboda i jednakosti u Izraelu.

Hiduš je nedavno objavio rezultate ankete o jevrejskom pluralizmu u Izraelu. Moguća greška je 3,5% što je veoma pouzdan rezultat, koji se može prihvatiti kao većinsko mišljenje građana Izraela, pre svega Jevreja.

Godišnja anketa pokazuje indicije da je izraelska jevrejska javnost jednako podupirala verski pluralizam, ako ne i više, u odnosu na ankete iz ranijih godina. Malo je anketiranih zadovoljno kako se država odnosi prema religiji, a rekordni broj želi razdvajanje judaizma i politike – 68%.

"Kao rezultat toga, jaz između javnosti i političkih lidera raste", rekao je izvršni direktor Hiddusha Uri Regev.

65% izraelskih Jevreja podupire reforme i konzervativni judaizam, a službeni isto toliko položaj ortodoksnom judaizmu. Među sekularnim Jevrejima, koji čine oko 40% izraelskih Jevreja, reformski i konzervativni, ne ortodoksni judaizam, podržava 92% anketiranih.

Isto tako, 84% Jevreja složilo se da Izrael treba da podržava slobodu veroispovesti i savesti, obećanu u svojoj Deklaraciji o nezavisnosti (1948. godine), 67% podržava državno priznanje neorodoslovnog braka i 50% osobno bi to volelo.

Za Jevreje iz dijaspe, a i za neke ne-ortodoksne (ne-haredi) Jevreje iz Izraela, poseban problem je pristup Kotelu, najvećoj jevrejskoj svetinji u Izraelu - Zapadnom ili Zidu plača. Država je pokušala da se umeša u rešenje problema, ali se veoma brzo, u junu mesecu ove godine, povukla iz regulisanja ove oblasti.

Haredimi sprečavaju reformističke Jevreje iz Amerike da sa Torom priđu Kotelu.

Gledajući fotografiju moramo da primetimo da svitak Tore možda i nije bio problem, koliko žena, koja je verovatno zajedno sa muškarcima pokušala da priđe Kotelu. Inače, reformisti traže da i oni dobiju pristup bar delu Kotela, gde bi mogli da se zajedno mole muškarci i žene.

Anketa Hiduša je pokazala da se 73% izraelskih Jevreja protivi novom zakonu o konverziji, koji daje glavnom Rabinatu monopol nad službenim priznanjem svih jevrejskih konverzija u Izraelu.

Što se tiče državne zakonske regulative, statusa Izraela kao jevrejske države, 65% posto izričito želi da se zaštite verske slobode za sve.

U anketi se postavilo i pitanje poverenja građana u institucije Izraela. Na prvom mestu je Vrhovni sud, u koji veruje 39% Izraelaca. Na poslednjem mestu, sa 4% je Glavni Rabinat, dok je Vlada dobila samo jedan procenat više, 5% podrške.

CRNA LISTA RABINATA

Piše Milan Fogel

Ako se ljudi nalaze na rabinskoj Preventivnoj listi za venčanje, ni oni ni njihova deca neće moći da se venčaju u Izraelu.

Vraćajući se kroz istoriju, mnogo češće su Jevreji morali da kriju svoja verska opredeljenja, a u novijoj istoriji i nacionalnu opredeljenost, a danas u zemlji predaka moraju da dokazuju da su Jevreji.

Sećam se, početkom devedesetih godina prošlog veka, kada su u Srbiji svi preko noći postajali vernici, hrišćani, dovoljno je bilo da se roditelji sa decom uhvate u kolo, malo se cimaju levo desno, a crkva ih spremna dočekuje pod svoje skute. U Izraelu je sasvim drugi slučaj.

Kod nas je izgleda problem u nacionalnom i verskom identitetu interesantan i za političare i za verske činovnike, a za narod se najmanje haje.

Od koga rabini štite Jevrejstvo?

Hajde da prihvatimo da vernici treba da poznaju bar osnovne postulate vere, na šta bi trebalo da ih podsećaju bogoslužjenja u hramovima, ali ni to često nije slučaj. Bogoslužjenja se sve češće pretvaraju u političko propagandne govore, koji služe za dnevne potrebe. Propovedi o moralnim i etičkim postulatima vere izostaju.

No, i to moramo razumeti, jer ako je tema odnos sa Arapima, pravo na teritorije gde se nalaze verski i istorijski spomenici, koji govore o vekovnom prisustvu Jevreja na ovim prostorima, što, na primer, Palestinci osporavaju, onda možemo razumeti i takve propovedi. Da li će to ponukati vernike, Haredime, da uzmu puške u ruke i brane jevrejska prava od stalnih napada kojima je izložen naš narod? Odgovor može biti Da, ali, iako u porastu, zanemarljivo malom broju, a i onda su uglavnom u pomoćnim službama. U mnogo većem broju su mladi, koji iskreno brane zemlju svojih predaka i današnji opstanak u neprijateljskom okruženju, oni isti kojima preči opasnost da se sutra nađu na rabinskoj Crnoj listi.

Da vas ne držim u neizvesnosti i objasnim kakvu to Crnu listu spominjem. Reč je o rabinskoj Preventivnoj listi za venčanje. Naime, tek od nedavno su dostupni podaci Rabinata o njihovoj raboti na sprečavanju nejevrejskih brakova, koji su, prema njihovim tumačenjima, suprotni jevrejskoj tradiciji. Prema objašnjenju Rabinskog suda, reč je o legalnoj proceduri, kojom se sprečava da neka Jevrejka ili Jevrejin budu dovedeni u zabludu i iz čiste ljubavi stupe u brak sa Gojom.

Prema podacima od javnog značaja, do kojih je došla ITIM organizacija, na čijem čelu se nalazi rabin dr. Set Farber, u maju mesecu ove godine na listi se nalazilo 6.787 osoba. Možda će vam se učiniti da to i nije velik broj onih koji, kada se nađu na toj listi, nikad neće moći da se venčaju u Izraelu, kao ni njihova deca, pa ni rođaci. Tu u stvari i leži problem, jer se ta lista povećava geometrijskom progresijom. Naime, na toj listi se odjednom nađu bliski rođaci obespravljenog, koji su već u braku i za koje se, na osnovu validnih dokumenata, nikad nije sumnjalo u njihovo jevrejsko poreklo. Paradoksalno, ali moramo se upitati, koji je sledeći korak Rabinskog suda, koji jedini ima prava i da poništi ili razvede brakove u Izraelu. Da li će početi poništavanje već sklopljenih brakova? Sve je moguće.

Kako se rešava problem? Koliko to košta? Mladi bračni parovi, koji žele da ozakone svoju vezu, uzimaju kredite da bi se venčali u inostranstvu. Samo da podsetimo da zakonska rešenja daju pravo samo rabinima da sklapaju brakove, isto kao i da odobre razvod. Da li država žmiri na jedno oko, jer na osnovu papira donetog iz inostranstva, administracija mora da prizna bračno stanje.

Međutim, sve češće se dešava da mladi žive u zajednici bez regulisanog pravnog statusa,

rađaju se deca, što im stvara mnoge probleme. Mladi iz takvih, nezvaničnih bračnih zajednica, da navedemo samo jedan primer, ne mogu da koriste privilegovane bankarske kredite za kupovinu stana.

Provizorna venčanja, takozvanih reformskih rabina, koji to u stvari nisu, ali iza njih stoje agencije za takvu vrstu venčanja, samo stvaraju privid, koji ni država, ni Rabinat ne priznaje. No, mladi i to upražnjavaju da bi pred rođacima i prijateljima prikazali formu istinskog braka. Valjda im je tako lakše da ne priznaju da žive u 'divljem braku', ali do sopstvenog stana će teško doći.

Da ne bismo ostali nedorečeni, moramo da spomenemo još jednu pravnu mogućnost, koja se provlači kroz više zakona, a to je "Javnosti poznati par" - slobodan prevod. Razlika između Poznatog para i braka je što Poznati par mora da dokazuje svoj status, a kod zakonski, preko Rabinata, zasnovane bračne zajednice, već je sve regulisano zakonom i praktično ništa ne mora da se dokazuje.

Jedan od problema sa kojim se sreću Poznati parovi, u slučaju razvoda, jeste alimentacija za decu. Otac deteta rođenog u takvom braku nije obavezan da plaća alimentaciju. Znači, majka mora da dokazuje ko je otac, na primer DNK analizom, kako bi detetu bilo obezbeđeno relativno bezbedno odrastanje, da se slučajno ne bi desilo da je ostala u drugom stanju sa bog te pita s kim – prilično ponižavajuće.

A političari? Politička obećanja o građanskom braku važe samo dok ne prođu izbori. Istorija se ponavlja i ne bi trebalo zaboraviti izbore 2003. godine, kada je politička partija Šinui (Promene), na čijem čelu se nalazio naše gore list, Tomi Lapid, na sekularnoj platformi osvojila 15 poslaničkih mesta u Knesetu i postala treća partija po važnosti na političkoj sceni Izraela – iza Likuda i Avoda. Jedno od najmarkantnijih obećanja je bio građanski brak. To je privuklo veliki broj mladih glasača, a onda su sledili koalicioni sporazumi za formiranje vlade. Tomi Lapid je dobio mesto ministra pravde i zamenika premijera.

A građanski brak? Tomi Lapid, na mestu ministra pravde, sigurno je mogao da pokrene inicijativu o zakonskoj regulativi građanskog braka, ali on to nije učinio. Na pitanje novinara zašto je odustao od obećanja datog svojim glasačima, Tomi je odgovorio da ga u tome sprečava koalicioni sporazum. Na drugo pitanje, zašto je onda potpisao takav

sporazum, javnost nikad nije dobila odgovor. Na žalost, Tomi Lapid nas je rano napustio, a Šinui više ne postoji. Ko je lično iskoristio trenutnu popularnost, iskoristio je, a sekularni građani Izraela mora će i dalje da potraže druga rešenja.

PRIČA O DVA ZELENA EILAT KAMENČIĆA

GODINA 1965

Stiže grupa iz EX YU u kibuc Gat. Ja joj se pridružujem i putujemo zajedno, razgledavamo našu potencijalnu, eventualno novu domovinu, lijepo nam je, družimo se i uživamo.

Između ostalog stižemo i u Park Timnu na domak Eilat.

Naravno da nas vode u divno uređene trgovine s puno predivnog nakita, uglavnom urađenog i ukrašenog kamenom iz Timne, predivnim zelenim kamenčićima, malahitom.

Ja šetam s našim društvom koje uglavnom nema para da kupuje nakit. Zaustavljam se kraj neke korpice pune neobrađenog kamena iz Timne.

Danas, više nisam sigurna dali je mene kao kemičara koji je učio mineralogiju privukao taj sirovi, neobrađeni kamen, ali znam da me nije privukao nakit, već da mi je pažnju privukao takav isti kamen, divno obrađen, gladak, i ugodan u ruci.

Dugo sam se dvoumila, oba kamenčića obrađeni i neobrađeni sam vagala, gladila i prevrtala u ruci, ali je to bilo malo preskupo za mene, tada.

Prišao mi je stariji prodavač koji je primjetio da sam u teškoj dilemi, pitao odakle sam, malo smo popričali i rekao riječi kojih se sjećam do danas:

"uzmi ove kamenčiće, oni će te uvijek sjećati na Izrael, i vratiti te jednog dana ovamo", nisam sigurna da li zbog toga, ali eto tu sam već preko 30 godina, i vjerujem da je imao pravo.

Cijena je na kraju bila prihvatljiva, i od onda je eto prošlo više od pola stoljeća.

Moja zbirka poludragog, kamenja poprilično je od tada porasla, ali ta dva za mene najdragocjenija kamena iz Timne su još uvijek najvažniji dio moje ne male zbirke. I uvijek kad ih uzmem u ruku sjetim se tog trenutka.

Tko hoće da ih vidi, dobrodošao u Rehovot adresa je Golda Meir, 1, str, tel 0508624387.

Višnja Kern

IN MEMORIAM

Piše Miriam Aviezer

Tamara Živković, od roditelja Zlate i Danila Nikolića, rođena je 11. 04. 1970. god. u Sarajevu.

Osnovnu i srednju tehničku školu, elektro smjera, završila je u Sarajevu. 1989. god. upisuje se na Elektrotehnički fakultet u Sarajevu.

Istovremeno radi na TV Sarajevo III gde pored ostalih tema radi na serijalu Jednoduše, gdje obrađuje Jevrejsku religiju i običaje.

Od najmlađih do studentskih dana aktivna je u omladinskom radu kako u Opštini u Sarajevu tako i na nivou Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije.

1991. god. odlazi na jednogodišnji seminar za opštinske rukovodioce u Jerusalem, u Kirjat Moria.

Kada je izbio rat u BiH 1992. god. angažuje se kod prihvata djece koja iz Jugoslavije dolaze u Izrael. U internatu škole u Rišonu ostaje da radi u svojstvu vaspitača do oktobra 1993. god. kada stupa u brak sa Željkom Živkovićem i zajedno sa suprugom pravi Alija.

Neko vrijeme radi u Htahdut Ole Jugoslavija, a zatim u hotel Morija u Jerusalemu. Tamara potom upisuje studije Kompjutersko programiranje na Univerzitetu u Tel Avivu. Tokom studija radi različite poslove, kako bi poboljšala porodični budžet. Po završetku studija zapošljava se u Avio kompaniji EL AL.

Poslije porođaja i trudničkog bolovanja zapošljava se u AMDOKS i radi sve do svoje smrti 23. 08. ove godine.

TRAŽE SE...

Potomci Dr. MED. Dr. PHIL. ARNOLD HIRSCHA radi nasljedstva u Srbiji.

Posljednja poznata adresa Rambam St. 9, Tel Aviv

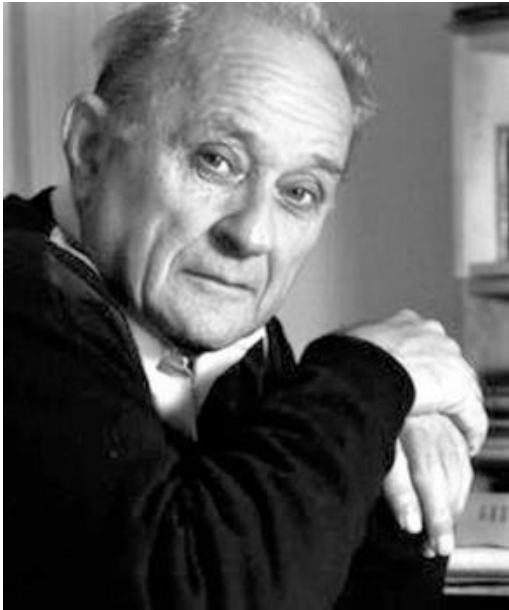
Javiti Svetozaru Jovaševiću urik51@gmail.com

DONACIJE

200 SHFR za Film – **Jelena i Slobodan Diklić** za uspomenu na roditelje Rifku i Leontoja i sestru Blanku Fišer

50 NIS za HOJ, **Sida i Milan Špicar**
50 NIS za HOJ **Jehudit Props**

SLAVKO GOLDSTEIN

1928, Sarajevo – 2017, Zagreb

Priredio Milan Fogel

Slavko Goldstein rođen je u Sarajevu 1928. godine, obitelj mu je podrijetlom iz Tuzle, a djetinjstvo je proveo u Karlovcu, gdje mu je otac, Ivo Goldstein, bio ugledni trgovac knjigama. *Početak Drugog svjetskog rata ustaše su ubile njegovu oca. Slavko je iz Karlovca pobjegao u Banski Kovačevac gdje ga je prihvatila obitelj Đerek. Danka je uzeo djed Aron u Tuzlu. Njihova majka Lea je od srpnja do kolovoza bila u zatvoru, a potom je zahvaljujući nekim prijateljima puštena. U siječnju 1942. svi troje našli su se u Kraljevici. U travnju 1942. pridružili su se partizanima. Njihova majka Lea je rat provela u sanitetskoj službi, Danko je bio kurir pri Agitpropu Centralnog komiteta a Slavko je bio član borbenih partizanskih jedinica. Rat je završio s nepunih 17 godina u činu poručnika.* (Večernji, Zagreb)

Nakon završetka rata, sudjelovao je u borbi za uspostavljanje Izraela i nekoliko je godina, s bratom, živio u kibucu. U Jugoslaviju se vratio tijekom 1950-ih, u Zagreb, gdje je studirao književnost i filozofiju na Filozofskom fakultetu. Ubrzo je postao novinar, radeći kao urednik *Vjesnika* i *Erasmusa*. Jedno vrijeme bio je i radijski urednik, kao i urednik izdavačke kuće *Stvarnost*. Bavio se i scenarističkim radom, pišući scenarije za filmove *Signali nad gradom* (1960.) i *Akcija stadion* (1977, zajedno s Dušanom Vukotićem). Osnivač je izdavačkih kuća *Liber* i *Novi liber*. U izdanju *Novog Libera* objavljena je knjiga *Miriam Aviezer "Hrvatski pravednici"*.

Jedno vrijeme je bio predsjednik zagrebačke Židovske općine i Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger, a zajedno sa sinom Ivom, povjesničarom, zalaže se za rekonstrukciju Zagrebačke sinagoge.

Tijekom 1990-ih bio je otvoreni protivnik politike dr-a Franje Tuđmana.

Godine 2012. podržao je inicijativu brata Danijela za ukidanje saborske komemoracije žrtava Križnog puta na Bleiburgu. (wikipedia) Već u godinama, Slavko Goldstein je našao načina da pomogne HOJ u realizaciji filma o Holokaustu u ex Yu. Film bi trebalo da iduće godine bude prikazan široj publici.

Goldsteinovih gotovo sedamdeset aktivnih godina ostavilo je trag usporediv s maločnosti našeg 20. i 21. stoljeća. Bio je Krleža naše publicistike i izdavaštva, bio je važan intelektualac za čitav židovski svijet, bio je jedan od najvažnijih hrvatskih intelektualaca modernog doba.

Nakon što su 2016. revizionistički nasrtaji na Jasenovac, Holokaust postajali nepodnošljivi, Slavko Goldstein, mada u ozbiljnim godinama, bio je spreman i koncentriran napisati jasnu, argumentirana neoborivu publikaciju "Jasenovac: tragika, mitomanija, istina".

Bio je to još jedan od njegovih odgovora ustašofilima, neoboriv i logičan. (Tvrtko Jakovina)

Poznata je narodna izreka 'o mrtvima sve najbolje'. Međutim, zbog onoga što se desilo u Hrvatskoj, moramo da se upitamo kako je smrt jevrejskog velikana izazvala talas mržnje, koji kao da je samo čekao da se sa kulturne i političke scene skloni čovek humanista, da bi ga odmah potopili najgorim epitetima.

O tome piše Ante Tomić (i ne samo on): Smrt Slavka Goldsteina do kraja je razgoltila našu moralnu mizeriju, pokvarenost, sramotu i glupost. On se, jadan, spasio, a mi smo osuđeni živjeti... A smiješan je slučaj da je pokojnik o Hrvatima mislio bolje od ikoga, neusporedivo bolje nego i sami Hrvati o sebi misle.

Jasminka Domaš imala je više puta priliku da se sretne i, kako ona kaže, puno toga nauči od Slavka. Između ostalog Jasminka navodi iz Slavkove knjige *Obitelj-Mišpaha*: "Bježali smo od ustaša, koji su nam ubili oca i gotovo cijelu njegovu obitelj, ali po našem iskustvu nije

postojao znak jednakosti između ustaša i Hrvata“.

Žena Hrvatica, toliko je mrzeo Hrvate, ali za utehu, voleo je Hrvatice. Možda će se nekom učiniti da je u pitanju grub komentar Jasminke Domaš, ali i to je odgovor onima koji su nečiju smrt iskoristili da proglašavaju čoveka anti-Hrvatom.

Da biste bolje razumeli Jasminkin cinizam, navešćemo samo jedan od bestijalnih komentara: **”Lazov i licemjer cjeli zivot se trudio da ocrni Hrvate i cjeli hrvatski narod ko da smo svi bili ustase”**.

Jedan je hvarski župnik od riječi do riječi napisao: “Obradovala me je vijest da je umro dr. **Slavko Goldstein...**“

Ovi komentari ponukali su dr Ivo Goldsteina, Slavkovog sina, da napiše otvoreno pismo kardinalu Božaniću – evo izvod iz pisma objavljenog u tjedniku Gobus i izvodima u Jutarnjem.

Poštovani gospodine nadbiskupe, uzoriti kardinale!

...Reakcije na njegovu (Slavkovu) smrt bile su strašne: naime, župnik Hvarske župe don Mili Plenković objavio je na Facebooku da ga je ”obradovala vijest da je umro dr. Slavko Goldstein. Drago mi je da je jedan mrzitelj Hrvatske nestao s pozornice ovog svijeta...” Osim njega na vijest o smrti moga oca neki su ljudi na internetu pokrenuli kampanju mržnje koja je izgledala kao puknuće kanalizacijske cijevi...

Mnogi su komentatori bili zgroženi, mnogi su se ljudi koji su se predstavljali kao istinski vjernici također zgražali. Tih su mi dana na ulici prilazili posve nepoznati ljudi i izražavali sućut, a istodobno tvrdili da su kao Hrvati i katolici preneraženi iskazanom mržnjom. Istovremeno, nije se javio nitko iz crkvene hijerarhije. Bila je to, kako je jedan od komentatora istakao, ”jeziva tišina”. Kako čovjeka iz Crkve može i smije obradovati nečija smrt?

Tada sam shvatio da Vam moram pisati ja! Da Vam u tom pismu moram ukazati na činjenicu da niste, ne samo da u Jasenovcu, kako Vam je zaželio moj otac, otišli do kraja, nego da ste se, zajedno s dobrim dijelom Crkve, vratili kilometrima natrag.

...Naime, posljednjih godina, otkako je pokrenut novi val povijesnog revizionizma, zapravo reustašizacije, u tom tjedniku, Glas Koncila, kojem je vlasnik i izdavač Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, o raznim aspektima povijesti Drugog svjetskog rata iznesen je niz jednostranosti, pristranosti,

pa i otvorenih falsifikata. I organizacija Katoličke Crkve na terenu angažirala se u promociji takvih laži. Sve je to, nema dvojbe, neizravno i izravno značajno pridonijelo erupciji mržnje kao reakciji na smrt moga oca. Nažalost, ne možemo da vam prenesemo celo pismo Ive Goldsteina, skoro deset stranica, ali možemo da kažemo *”Zihrono Livraha”*, Slavku Goldsteinu, prijatelju Jevreja, Hrvata i svih humanih ljudi širom bivše Jugoslavije i celog sveta.

ZANIMLJIVOST

David Zigman, kompozitor iz Izraela, pokrenuo je sudski postupak protiv srpskog pevača Saše Matića, jer tvrdi da mu je ukrao pesmu "Kad ljubav zakasni".

Izvor Blic.rs

“Svrha moje tužbe je pravda, ako bih ja došao i ukrao nešto iz vaše kuće, zar ne biste i vi želeli pravdu?”,

Može se slobodno reći da je pesma koja je proslavila **Sašu Matića** i jedan je od njegovih najvećih hitova balada *Kad ljubav zakasni* objavljena 2002. godine.

Međutim, deceniju i po kasnije, David Zigman tvrdi da je Matićeva pesma plagijat i da je on autor melodije pesme koju je snimila **Sarit Hadad**.

“Pesmu Kad prava ljubav zakasni kupio sam od Aleksandra Radulovića Fute, snimio sam je i ne vidim razloga za bilo kakvu tužbu. Ostavimo pravosudnim organima da rade svoj posao, a ja verujem u pravdu”, izjavio je Saša Matić.

Nama ostaje da se nadamo, 'Ko peva, zlo ne misli!'

KNJIŽEVNI DODATAK

GODINA 8

BROJ 37

NOVEMBAR 2017.

ESEJ

KADA SE ZAISTA « POSTAJE » JEVREJIN

Puče Avraham Atijas

Pre nego što u ovom zapisu krenem da iznosim svoja zapažanja vezana za naslov, moram da skrenem pažnju čitalaca da sam, ustvari, Jevrejin po rođenju i biološki tako obeležen po majčinoj i očevoj, ali i liniji njihovih roditelja i prethodnih porodičnih generacija. Prema genealoškim istraživanjima rabina Atia iz religiozne jerusalimske četvrti Bait Va-gan, izgleda da porodica s ovim prezimenom datira negde iz drugog veka nove ere, kada je, navodno, izbegla u Španiju iz Judeje i grada Jerusalima kojeg su Rimljani osvojili i razrušili nekoliko desetina godina ranije. Prema navodima pomenutog rabina, u porodici su tada bili odlučili da prezimenu na kraju dodaju slovo 's' kako bi ono zvučalo španski! Dileme, dakle, ne postoje ko sam i šta sam po genetsko-biološkom poreklu. Međutim, već duže vreme me zaokupljaju neka druga pitanja vezana za jevrejski identitet i odnos prema njemu. Kao dete, s roditeljima sam doživeo i preživeo Drugi svetski rat (Holokaust-Šoah), da bih, po povratku u rodno Sarajevo, krenuo u redovno školovanje i tamo konačno završio i univerzitetske studije, zaposlio se i oženio. Tokom tog relativno dugog posleratnog perioda, saznanje da sam Jevrejin me ni u jednom trenutku nije napuštalo. Doživeo sam izvestan broj antisemitskih ispada tokom školovanja, a kasnije i na poslu, ali u blažem, ponekad prikrivenom obliku. Tome tada nisam pridavao poseban značaj, jer sam bio vaspitan u duhu tolerancije prema drugima koji nisu bili etnički i verski istog porekla. Tadašnje socijalističko vaspitanje u mom užem i širem okruženju me vezivalo za ideju sveopšteg bratstva, pravde i jednakosti svih ljudi na ovoj planeti, bez obzira na njihovu pripadnost veri ili naciji. Zbog takvih ideala sam se kao student i bio učlanio u komunističku partiju (kasnije pod nazivom "Savez komunista"). Ti ideali me nisu previše udaljili od aktivnosti u okviru jevrejske zajednice, ali su one bile ipak više društveno-zabavnog karaktera. Svakako, učestvovao sam i u obeležavanju važnijih tradicionalnih jevrejskih praznika, ali su oni bili slavljani bez verskih rituala ili nisu bili izrazito

cionističke sadržine. Povremeno sam pratio predavanja iz oblasti jevrejske istorije i kulture, ali kao i većina mojih mladih vršnjaka, bez pravog udubljanja u suštinu izlagane materije. Iznad svega, bilo je uvek lepo i zabavno biti s mojim jevrejskim drugarima na sastancima u prostorijama Jevrejske opštine, a pogotovo na zajedničkim letovanjima i drugim skupovima širom Jugoslavije. Kao većina tih mladih Jevreja i ja sam tada imao osećaj da smo i mi bili sastavni i ravnopravni deo te sredine, društva i države u kojoj živimo i da je zauvek nestalo kod nas i u celom svetu ono pogubno prebrojavanje *ko je ko*, u kojem su vekovima Jevreji bili prve i najveće žrtve.

Približavala se poslednja decenija dvadesetog veka i u tim godinama moji ideali o univerzalnoj pravdi i jednakosti počeli su polaku da se obrušavaju. U tadašnjoj federalnoj državi Jugoslaviji rasplamsavala se nacionalistička vatra i netrpeljivost između etničkih grupa u pojedinim njenim republikama. Nepovratni proces nacionalnog separatizma, podhranjivan i razlikama u veri, polako je zahvatao sve sastavne delove države. I repobličke komunističke partije odjednom su zaboravile (neke i potpuno odbacile) osnovne principe zajedništva i univerzalnosti komunističkog pokreta. Stavile su se na čelo separatističkih pokreta u svojim republikama, zdušno podržavajući njihovo otcepljenje od matične države. To je za mene već bio pravi alarmni signal da dolazi kraj mojim ranijim idealima. Radi toga, nije mi trebalo puno vremena da donesem konačnu odluku da napustim tu organizaciju ionako već u procesu raspada, što sam ubrzo potom i sproveo u delo. Godinu dana kasnije počeli su i oružani sukobi u cilju otcepljenja pojedinih delova od doskora zajedničke, izgledalo je pre toga i prosperitetne države, a nekoliko godina kasnije, posle silnih ratnih razaranja i brojnih žrtava i raseljenih lica, konačno je s geografske mape nestala država Jugoslavija! U tim godinama i moja svest o pripadnosti jevrejskom narodu se još više pojačala, uz spoznaju da i građani ostalih nacionalnih entiteta na tim, ali i drugim prostorima, ne samo da ne odustaju od isticanja njihove nacionalne i verske pripadnosti, već da to čine sve intenzivnije.

Raspad Jugoslavije gotovo da se vremenski poklopio i s iznenadnim odlaskom moje supruge s ovog sveta, kao posledice okrutne i kratkotrajne bolesti. U Beogradu smo predhodno boravili i radili gotovo dvadeset godina. Moje cionističke zamisli koje su me već neko vreme pojele sve više zaokupljati, u tom periodu su došle do punog izražaja. Konačno sam odlučio da se pridružim sinu u Izraelu i nastavim život u novoj sredini. Tek tada počinje moje stvarno upoznavanje sa suštinom značenja jevrejstva i pripadanja njemu, što je obavezno podrazumevalo i potpunije shvatanje ciljeva cionističkog pokreta i njegove realizacije u državi Izrael. Shvatio sam i da se moram detaljnije upoznati s *Torom*, biblijskim zapisom o stvaranju sveta i prapočetka onog što će kulminirati izlaskom *Dece Izraela* (jevrejskog naroda) iz egipatskog ropstva i njihovim kretanjem ka slobodi i teritoriji koju im daje Bog da se u nju nasele, vođeni Mošedom (Mojsijem). *Tora* ili takozvano Mojsijevo petoknjižje obuhvata od Boga date zakone i pravila (micvot) kojim se regulišu brojni aspekti života 12 jevrejskih plemena, sinova Jakova-Izraela, do njihovog ulaska u "obećanu" (datu) im zemlju, ali i kasnije.

Nova saznanja o tome da sam izdanak tog prastarog biblijskog naroda počela su da me ispunjavaju nekim novim, lepim osećajima. Pre svega, konačno sam mogao da s ponosom utvrdim da pripadam narodu koji je prvi u svetu prihvatio verovanje samo u jednog Boga. Shvatio sam da etnički, a još manje verski, ne mogu da pripadam nekom drugom narodu sem jevrejskom. Prema tome, stekao sam utisak da Jevrejini, nastanjeni u nekoj drugoj državi s drugim većinskim narodom (i s većinskom verom), normalno treba da bude njen lojalni državljanin dok u njoj živi, ali da etnički ostane i bude priznat kao pripadnik jevrejskog naroda, mada u statusu nacionalne manjine. To saznanje ranije nije moglo da potpuno dopre do moje svesti jer, jednostavno, u tom pravcu nije ni bilo politički preporučljivo razmišljati, a kamo li se javno izjašnjavati o toj vrsti nacionalne pripadnosti. Izgleda da u nekim sredinama, čak i u jevrejskim, ponekad i iz neznanja još uvek ne postoji spremnost i volja da se o tome zrelo raspravlja, moguće i prihvati kao istorijska realnost. U tom cilju bilo bi dobro i korisno razmotriti još neke činjenice koje idu u prilog postavkama o pripadnosti jevrejskoj naciji.

Prema biblijskom zapisu *Tori*, nakon izlaska iz Egipta, *Sinovi Izraela* su, tada već kao narod, prihvatili božje zapovesti koje je Moše (Mojsije) od Njega primio na gori Sinaj, usmeno ih preneo svom narodu i, po predanju, zapisao. Nekoliko desetina godina kasnije Jevreji su na prostorima, na kojima su se naselili, već imali svoje organizovane države (kraljevine) od kojih su dve najduže trajale: Izrael i Judeja, s glavnim gradom Jerusalimom. Judeja je bila poslednja država, ali je i ona, pre oko dve hiljade godina, prestala da postoji posle vojnog poraza kojeg je pretrpela od rimskih legija koje su

osvojile i razrušile Jerusalim i u njemu za Jevreje najsvetiji Hram. Postoje arheološki nalazi i istorijski zapisi (Josef Flavijus i dr.) iz tog perioda! Masovni izgon (dijaspora) Jevreja iz njihove postojbine koji je potom usledio ih je, između ostalih krajeva sveta, doveo i u Evropu, prvo u Španiju, a posle i u druge delove kontinenta. Kasnije, krajem 15. veka usledio je novi masovni izgon nametnut od strane španske katoličke Inkvizicije. Međutim, postavlja se pitanje zašto već nakon prvog izгона iz Judeje Jevrejima nikada više nije bilo dozvoljeno da se u dijaspori izjašnjavaju kao pripadnici svoje, hebrejske nacije, uprkos činjenici da su izgubili i njihovu (poslednju) državu – Judeju?

Odgovor na to pitanje bi mogao biti sledeći: Već rani srednjovekovni režimi i svemoćno hrišćanstvo i njihovi verski zapisi potpuno su ignorisali nacionalno obeležje Jevreja i sveli ga na isključivo versko. A po toj teoriji, Bog je napustio Jevreje i od pojave Isusa pa na dalje, On se, navodno, okrenuo potpuno novim vernicima – hrišćanima. Usledili su brojni verski zapisi, pre svega *Novi zavet* kojem su se ljudi vekovima priklanjali silom ("ognjem i mačem") ili milom. *Tori* je bio dat novi, "prikladniji" naziv - *Stari zavet*, koji je za hrišćane postao nevažeci, već tek toliko da se vernici samo podsete da je on nekada davno važio za Jevreje koje je, po njima, Bog sada potpuno napustio i osudio na "večito lutanje"! U takvoj atmosferi, tokom dalje istorije, Jevreji ipak nastavljaju da

egzistiraju kao manje ili veće, po svetu raštrkane verske grupe, bez svog nacionalnog obeležja, prilagođavajući se više ili manje sredinama u kojima su se ustalili i prihvatajući podređeni status. S društvenim promenama koje su nastajale u zapadnoevropskim državama krajem 18. i u 19. veku (uvođenje izvesnih demokratskih sloboda, francuska revolucija, počeci kapitalizma i sl.) položaj Jevreja se u nekim evropskim zemljama bio znatno popravio, gde su i svoju veru mogli slobodnije da ispoljavaju. Ipak, kada bi nastajale ozbiljnije socijalne i ekonomske krize, pojedini evropski režimi i mnogi stanovnici koji su ih podržavali, brzo bi pronalazili "krivce" za nastale nevolje – Jevreje, po kojima su mogli da udaraju po želji i volji. Usledili bi tada pogromi, pljačke i uništavanje jevrejske imovine, prisilne deportacije, ubijstva i svakojake vrste ponižavanja Jevreja, što je u 20. veku, tokom Drugog svetskog rata, kulminiralo Šoah-om, odnosno genocidom šest miliona evropskih Jevreja.

Odnos islama prema Jevrejima, njihovoj istoriji, kulturi i verovanju, od vremena njegovog stvaranja do danas nije razmatran u ovom napisu, jer bi ta tema zahtevala jednu posebnu studiju.

Od stvaranja moderne države Izrael 1948. godine jevrejski narod je ponovo dobio svoju nacionalnu državu, stvorio vladu, sudove, vojsku i sve ostale institucije koje poseduje svaka normalna država. I sedamdeset godina kasnije, ova mala, ali

ekonomski i tehnološki razvijena zemlja, uz vladavinu demokratije (nepostojeće u njenom blisko-i srednje-istočnom okruženju), sposobna je da od neprijatelja uspešno i dalje brani sve svoje državljane, a ne samo preko šest miliona svojih jevrejskih stanovnika. Uz to, svi njeni stanovnici mogu slobodno da upražnjavaju svoju veru, s odećom i simbolima koji obeležavaju njihove pripadnike, u svetilištima, na radnim mestima, u prosvetnim ustanovama, na javnim mestima ili na bilo kojem drugom mestu. Posle gotovo dve hiljade godina lutanja po svetu, Jevreji nisu više bespomoćni, obespravljani manjinski delovi društva, već su u vlastitoj državi postali gospodari svojih sudbina i kreatori svetlije budućnosti svojih novih generacija.

Zbog svega gore navedenog, u novije vreme mi je postalo sasvim jasno ko sam, šta mi znači biti Jevrejin, zadovoljan da se sada mogu slobodno i ponosno deklarirati kao takav, a uz to i da sam i ja jedan od mnogobrojnih izdanaka drevnog naroda koji je, po *Tori*, nosio naziv *Deca izraela*. A kada se spominje *Tora*, mora se uvek imati na umu da je ovaj biblijski dokumenat osnova postojanja, *raison d'être* za svakog Jevrejina, bio on vernik ili neko ko to nije. Bez tog zapisa zar bi uopšte bilo moguće objasniti naše korene, odakle izvorno potičemo, ko su naši preci? Jevrejska istorija i civilizacija ne počinju sa srednjovekovnom Španijom, Nemačkom ili Poljskom, to je, nadam se, svima sasvim jasno! Naši koreni su mnogo dublji, oni sežu hiljadama godina unazad. Da nije tako, ne bismo danas imali nikakvo pravo da se nazivamo Jevrejima, naziv koji je varijanta originalnog naziva *Ever*, *Ha-ivri* na hebrejskom jeziku.

Mislim da ovde vredi da se podsetimo da *Tora* nije molitvenik kojim se vernici mole Bogu, već predstavlja skup veoma brojnih božanskih zahteva i uputa za regulisanje porodičnih i društveno-pravnih odnosa među Jevrejima u njihovom svakodnevnom životu. U njoj se, između ostalog, zahteva i obeležavanje nekih najznačajnijih jevrejskih praznika kao, na primer, *Pesaha*, (izlazak Jevreja iz egipatskog ropstva), *Šavuota* (period prve žetve i sedam nedelja od *Pesaha* do prijema *Tore* na gori *Sinaj*), *Sukot* (poljoprivredni i praznik koliba) i *Jom Kipura* (dan pokajanja i traženja oprosta). Oni Jevreji (umereno tradicionalni ili ateisti) koji na bilo koji način obeležavaju ove praznike i bez verskih rituala, ne mogu negirati da ovi ne proizašle iz tog biblijskog teksta, Na taj način i oni ostaju u izvesnoj meri vezani za ovaj dokumenat koji čini osnovu jevrejstva, što znači da nije sporna ta povezanost, čak ako neko i nastoji da izbegne takvo priznanje!

U zaključku, kao odgovor na pitanje kada se "zaista" postaje Jevrejin, mislim da bi bilo uputno za sve Jevreje na ovoj planeti, bez obzira da li se smatraju više ili manje vernicima, tradicionalistima ili onima koji misle da ne pripadaju ni jednoj od

navedenih grupa, da razmisle, nadam se i da prihvate sledeće činjenice:

1. Biti Jevrejin znači pripadati i jevrejskoj (hebrejskoj) narodnosti, a ne samo veri! U slučaju Jevreja, za razliku od ostalih etničkih grupacija, njihov nacionalni identitet je isprepleten s verskim (verovanje u Boga), s obzirom da su ta obeležja sadržana u *Tori* koja je, kako je već navedeno, osnova, skelet onog što nazivamo jevrejstvom (judaizmom). Istorija je to pokazala već u drevnim jevrejskim državama, posebno u poslednje dve kraljevine - Izraelu i Judeji. Hebrejski narod je u njima imao istu veru iako s razlikama u nekim njenim tumačenjima ili ispoljavanjima (što i danas postoji!), ali s centralnim i zajedničkim ritualnim mestom u Jerusalimu (*Har Ha'bait*);

2. Jevreji, kao i svi ostali narodi na ovoj planeti, imaju pravo da javno ispoljavaju svoju nacionalnu pripadnost (ne mešati s pojmom državljanstva!), ali i svoju veru. To ispoljavanje pripadnosti, međutim, ne sme da ide na štetu drugih nacija i etničkih grupa različitih od jevrejske. Mora da postoji tolerantan odnos svih prema svima! Ekstremizam svake vrste ne bi smeo da bude prihvaćen i praktikovan.

3. Društvene teorije vezuju pojam nacije za geografske (državne) granice u kojima većinu stanovništva sačinjavaju pripadnici jedne etničke grupacije (narodnosti), s njihovom tradicijom, kulturnim nasleđem, a najčešće i religijom. Savremena razmišljanja, u kojima i cionističke postavke jevrejskih mislilaca i istoričara igraju posebno značajnu ulogu, idu u pravcu dokazivanja opravdanosti da Jevreji, ne samo da su nekada imali svoje državne granice, već su ih u novije vreme ponovo legalno stekle stvaranjem obnovljene države Izrael 1948. godine. Na osnovu te postavke, Jevreji koji žive van ove države, u dijaspori, a nisu njeni državljani, u mogućnosti su da sada ispune i taj uslov i da u svetu svugde budu priznati kao pripadnici nacionalne (ne samo verske) manjine čija je matična nacija – u Izraelu! Tim više, jer svi oni koji imaju jevrejsko poreklo po majčinoj ili očevoj liniji ionako zakonski mogu postati punopravni građani savremene države Izrael kada i ako se odluče na taj korak. Uostalom, reč grčkog porekla – *diaspora*, prema tumačenjima velikih enciklopedijskih rečnika, napr. *Univerzalnog Larusa*, ne samo da znači "rasturanje", već da to podrazumeva i "izgon Jevreja iz njihove (davnašnje, prim. autora) države"...! Imajući u vidu da danas ponovo postoji moderna jevrejska država – Izrael, onaj koji to želi može lako da izvede odgovarajući zaključak gde bi i savremeni Jevreji trebalo da pripadaju!

4. U svim navedenim i sličnim razmišljanjima, a posebno u donošenju odgovarajućih ličnih zaključaka i odluka, trebalo bi isključiti politička viđenja i afinitete, a da prevlada osnovni osećaj i svesna želja za etničkim pripadanjem jevrejskom narodu, njegovoj istoriji, tradiciji, kulturi, kao i verovanju - u manjem ili većem

obimu, shodno pojedinačnom opredeljenju, jer je vera ipak deo jevrejskog identiteta zasnovanog na *Tori*. Da bi se to postiglo, neophodno je obezbediti i proučiti pisane i druge izvore informacija o svim

aspektima judaističke misli koja se razvijala tokom veoma duge istorije jevrejskog naroda, od biblijskog do današnjeg vremena.

5. Profil nekog idealnog, "bezgrešnog" Jevrejina ne postoji niti može postojati. Čak ni ključne biblijske ličnosti nisu uvek ispunjavale sve božje i neke društvene obaveze svog vremena. Grešio je prorok Moše-Mojsije, pa i njegov brat Aaron, vrhovni duhovni vođa (veliki koen) i njegova dva sina, ali oni nikada nisu napuštali osnovnu misao vodilju i opredeljenje, doduše uz božansku inspiraciju, da služe svom narodu i da *Sinove Izraela* vode ka slobodi i prema prostorima na kojima će se ustaliti i organizovati svoje države. Potrebna nacionalna (ne nacionalistička) osećanja i opredeljenja trebalo bi, dakle, da primarno obeležavaju i jednog prosečnog savremenog Jevrejina, pobožnog ili onog koji to nije.

6. U životu Jevreja, kao uostalom i kod drugih ljudskih bića, vodi se stalna borba između dobra i zla s manje ili više uspeha, ali ipak preovladava težnja da dobro (pozitivno) potisne zlo. *Tora* pruža niz uputa i odredbi za pripadnike jevrejskog naroda kako da ostvare te težnje, što se nezaobilazno vezuje i za pojam verovanja u Boga. U savremenim uslovima postoji i civilno zakonodavstvo koje štiti ljude od zla i raznovrsnih šteta koje ono nanosi svim ljudima, pa i Jevrejima. Prema tome, morala bi da postoji moralna i materijalna obaveza i za Jevreje, bili oni vernici ili ne, da poštuju i slede sve one zakone i pravila, civilna i verska koji ih mogu zaštititi od onih koji nastoje da u svetu zlo nadvlada nad dobrim!

Moguće da postoje i drugi argumenti koji bi se mogli dodati već gore navedenim, ali ako bi se prihvatili i primenjivali i samo oni koji su izneti u ovom napisu (ili barem njihova većina), dobili bismo približno tačan odgovor na pitanje kada se zaista postaje Jevrejin!

Tokovi života – odveli su nas

u kuću Alma u Tel Avivu, 26. oktobra o.g.
Književno veče posvećeno je **Dini Katan Ben-Cion** povodom izlaska iz štampe njene knjige ***O domu i rečima - Tokovi života***.

Dvorana je bila puna, gosti su sedili i u drugoj prostoriji, a i u predvorju, i pažljivo pratili izlaganje onih koji su došli da odaju poštovanje Dininom delu.

Moderator večeri je bila Varda Genosar, pjesnik i urednik, koja je davala reč eminentnim književnim poslenicima, od kojih je svaki govorio o knjizi iz druge perspektive.

Mirjam JAHIL VAKS je prevodilac i dramaturg, koja je opisala život svoje porodice, uključujući i sudbinu roditelja u Rumuniji uoči Drugog svetskog rata i što im se dogodilo tokom te godine. Govoreći o značaju Dinine knjige sećanja, koja su napisana u kasnijem razdoblju života autora, dodaje sloj razumevanja težine bitisanja u detinjstvu, istovremeno prikazujući svestranost izraelskog društva. Takođe je Mirijam napomenula da Dina Ben Cion istražuje jezik za prevod, a izraelski čitalac otkriva nepoznate svetove svojstvene važnosti dela,

kao što su knjige nobelovca Ive Andrića, Danilo Kiša i drugih.

Ruth NETZER, jungovski psiholog, pesnik, istraživač književnosti, svestrani umetnik, govorila je o važnosti rešavanja poricanja identiteta detinjstva kao dela priče o migraciji i metoda suočavanja opisanih u Dinoj knjizi.

Dr. Cipi LEVIN BIRON, koja je napisala knjigu o jevrejskom identitetu u spisima Natalie Ginzburg, govorila je o povezanosti autobiografske knjige Dine KB i njezinih dvaju istraživačkih knjiga i čitavog njenog prevodilačkog opusa. Opisala je neke od

od tema iz Dinine knjige i ukazala na važnost jevrejske književnosti u Jugoslaviji kao fenomenu uporedne književnosti u savremenoj kulturi.

Marina Tošić nastupila je sa 3 pesme, u pratnji njenog omiljenog instrumenta, oud. Njezina srčana pojava pridonela je toploj atmosferi te večeri koja je završila kratkim sažetkom Dine Kb.

Koliko god bismo želeli da se posvetimo samo budućnosti, to jednostavno nije moguće. Ponekad nas prošlost pritiska, ali sadašnjost istovremeno opominje da ne zaboravimo kako je lako stradati, a, možda, ne možda, sigurno nije lako ceo život nositi u sebi, ili to javno pokazati, ako nam je tako lakše, kako se život poigrava sa nama, živima, kao da i mi moramo biti bar malo kažnjeni što nas je mimoišla zlehuda sudbina.

Ipak, opstali smo; da li zahvaljujući iskonskoj borbi za opstanak ili optimizmu koji se širio u jevrejskoj zajednici, koji nas je održao na okupu, tek, vredno je zabeležiti kako je teklo posle ratno prilagođavanje u novoj/staroj domovini. Posebno, kako su to deca prihvatila ili se u svojoj mladoj duši borila da to prihvate. Zato smo se odlučili da vam prezentujemo razmišljanje Rut Necer o Dininoj knjizi, o Dininom detinjstvu... M.F.

'על בית ומלים – מהלך חיים' / דינה

בן ציון קטן / כרמל. 2017 - רות נצר ,

פסיכולוגית יונגיאנית, משוררת,

חוקרת ספרות ואמנית

ספור החיים של המשוררת, החוקרת והמתרגמת החשובה והמוערכת דינה בן ציון קטן מצטרף אל רשימה ארוכה של אנשי תרבות שכתבו בחצי השני של חייהם או לקראת ערוב ימיהם את הספור האישי שלהם במבט רטרוספקטיבי. כתיבה כזו הינה מסע אישי חשוב של מבט המלכד את פרורי החיים לכלל נרטיב בעל רצף.

הספור של בן-ציון קטן הינו ואריאציה יחודית של היות ניצול דור ראשון ושני יחד. זה ספור של אימת השמדה בראשית החיים, טלטולי משפחה, פרידות חוזרות ונשנות, מאמצי הישרדות, דרמה משפחתית, עם סיום טוב של התלכדות המשפחה בארץ ישראל, כשהתוצאות של העבר ממשיכות לענות את הנפש לאורך רוב החיים.

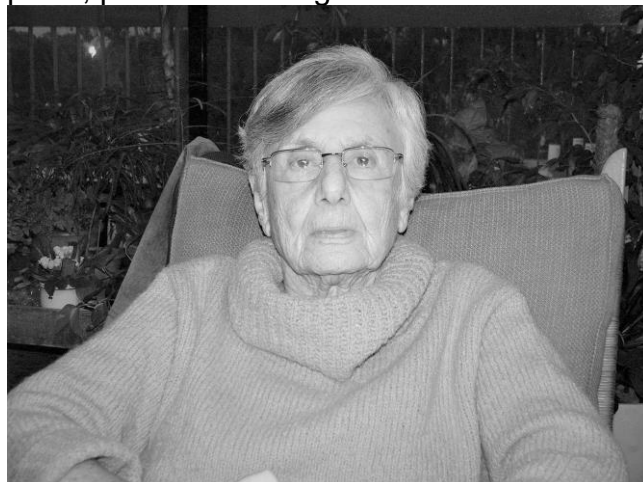
[זה ספור של ילדה שנולדה בסאריבו, בת יחידה להוריה שנשלחה לבדה לארץ בהיותה בת שמונה כאשר אביה נלקח למחנה שבויים בגרמניה ואמה נפצעה קשה והתקשתה לטפל בה. היה זה במרץ 1945, בטרם הסתיימה המלחמה. היא נקלטה היטב בקבוץ מרחביה ואף היתה לה אמא מאמצת אוהבת. המחיר של ההיקלטות המהירה היה החלפת שמה דונה לדינה, ושכחה גמורה של שפת אמה. דבר שלא מעט ילדים פליטים מספרים עליו. עם תום המלחמה, הוריה, שלא קיבלו רשות לעלות לארץ, נאבקו למען השבתה אליהם. השיבה ליגוסלביה אחרי נתק של שנתיים מהוריה ובמצב של שיכחת שפת אמה היתה קשה. בגילאים עשר עד שתים עשרה היא חיה חיים מאושרים עם הוריה, ושוב עולה לארץ עם הוריה. אלא שהפעם בגלל קשיי הקיום שלהם בעיר היא הושבה לחברת הילדים בקיבוץ. לקראת לימודי התיכון היא שבה אל הוריה ולומדת בעיר.] היה זה תהליך מטלטל ומבלבל של ניתוק מבית הורים חם וחיבור מחדש ושוב ניתוק ושוב חיבור.

זה ספור על פיצול זהויות של פליטה, עולה, שנאלצת בקבוץ להתכחש לשמה האמיתי ולזהותה האמיתית שנחשבת ל"גלותית" ונלעגת. כביכול היא משתלבת בזהות הישראלית החדשה אבל בתוכה ממשיך הפיצול הפנימי השיפוטי של המבט הישראלי - כלומר, פיצול בין 'גלותיות' שמזוהה עם חוסר ערך לבין הישראליות שמזוהה עם ערכיות עליונה. אני רואה בהבחנה זו שרווחה בארצנו הנבנית לאורך עשרות שנים בעיקר בהתיישבות העובדת; הבחנה יהירה, כוזבת, שפגעה בחיבור של פליטי הגולה לשורשים היהודיים לתרבותם היחודית ולאנושיותם האוטנטית. הבחנה מתנשאת זו בנתה כאן זהות ישראלית שטחית ופעמים רבות גם אטומת לב.

מכורח ההישרדות השואפת להתמזג עם הישראליות "הבריא" כביכול, צרת האופקים, דינה, הנערה, הזדהתה עם עמדה זו וזלזלה

RUT BONDI

1923, Prag – 2017, Ramat Gan
pisac, prevodilac i biograf.

בתרבות של הוריה, ורק כבוגרת הבינה כמה עוול הזדהות זו גרמה לה: כמה עיונות עצמית, ושיפוט עצמי, תחושת אובדן, חוסר שייכות, וחוסר ערך.

לעתים נדמה לי שהערצת המודל הקולקטיבי של הצבר החזק בגופו ואיתן בנפשו בראשית בניית הישוב, שהייתה בעיתית כשלעצמה, היתה גירסה שאימצה לעצמה את הזדהות הקורבן [היהודי] עם התוקפן [הגרמני], כלומר הזדהות עם האמונה בעליונות הגזע הצברי.

נראה לי שעמדתה השיפוטית של דינה, שמתוארת בספר, כלפי עצמה, הייתה הזדהות שלה עם התוקפנות המזלזלת הצברית כלפי מקורה הגלות. והיא האמינה להם כדי להיות שייכת. איזו ברירה הייתה לה?

בתקופה הראשונה של חייה בקבוץ כילדה קטנה היתה לה שם אם-מאמצת מיטיבה. לא כך היה בתקופה השנייה.

הקטע הזה בספר נגע ללבי במיוחד. קשה לי מאד להבין איך בתקופה השנייה של שהותה בקבוץ, בגילאי 12-14 גרמו לה להיות כילדת חוץ בקבוץ, ללא משפחה מאמצת, כך

שנותרה לבדה בבית הילדים בשעות אחר הצהרים והערב, בעוד שאר הילדים הלכו אל חדרי הוריהם. זה נורא. אף אחד לא הבין ולא ראה? בקבוץ שגדלתי בו, עם כל מגרעותיו, לא היה כדבר הזה. תמיד היתה לילד מהחוץ משפחה מאמצת.

מצאתי עדות של המחנך שמואל גולן שכתב כך בתקופה הרחוקה היא (פורסם בספר על החנוך המשותף ב1960): "עין פקוהה אחת מלווה אותם [את הילדים בקיבוץ] במעשיהם ורואה את התנהגותם... הילדים נצבים כבחלון ראווה – כל צעד וכל מעשה, כל פרט

בהתנהגותם ידועים תמיד לכל, אין פינת חיים אחת סמויה מההשגחה החינוכית". ובכן, העין ראתה את המעשים. מעין ואריאציה של האח הגדול. אבל אף אחד לא ראה את פנימו של הילד. התאור הזה הוא פרדוקסלי כי לא התעניינו בילד באמת אלא במעשיו, האם הם תואמים את הכלל או לא.

הזהות החברתית בקיבוץ, כפי שאני זוכרת אותה, היתה של תחושת נבחרות גבוהה ממפלס החיים. באותם ימים, האידיאה החלוצית, שהיתה חשובה מהאדם הפרטי, היא שהעניקה לחיים משמעות ויעוד. לחיים האישיים כמעט ולא היתה חשיבות – לא היתה ברירה אחרת. האנשים התנכרו לרגשותיהם ולצורכיהם כדי לשרוד, והיחס הנוקשה אל ילדיהם היה כיחסם אל חיהם שלהם.

לאור כל זה, מי שם לב לנערה בת 12 שמסתובבת לבדה בקבוץ ללא משפחה? אבל המחברת שמביטה כיום לאחור מספרת על חייה, בלי להאשים איש. היא אינה מאשימה אלא כואבת ובהדרגה מבינה את עצמה ואת מקור קשייה. ובסך הכל, הוריה היו גיבורים של התקופה, שצלחו את הבלתי אפשרי, תוך שמירה על ערך אנושי מוסרי ואהבת אדם. ואת זה דינה מוקירה ומזכירה שוב ושוב. אפשר לומר אותו דבר על דינה עצמה.

Rut Bondi (Ruth Bondy) od oca Josefa i majke Franciske, rođena je u Pragu, Čehoslovačka, 1923. godine.

Već sa 16 godina, Bondi je bila član cionističkog omladinskog pokreta u Čehoslovačkoj i pripremala se za emigriranje u Palestinu, za rad na poljoprivrednom imanju. Nakon izbijanja Drugog svjetskog rata, Bondi više nije mogla da napusti Čehoslovačku i radila je u poljoprivredi i kuhinji praškog dečijeg doma. Kao Jevrejka, Rut je maja 1942. godine deportovana Theresienstadt, a decembra 1943. godine deportovana je u Aušvic, gde se brinula za malu decu koja su kasnije ubijena u gasnim komorama. U julu 1943. godine ona je prebačena u radne kampove u regionu Hamburga, gde je čistila ruševine zgrada koje su bombardovane. Zatim je bila zatvorena u Bergen Belsen. Kada je aprila 1945. oslobođena, Rut Bondi je težila samo 35 kg. Njeni roditelji su nestali u Holokaustu. "Četiri smo se vratili iz Holokausta: baka Herman, rođaka Ota, moja sestra Dita i ja. Dvadeset pet članova porodice je uništeno u Holokaustu. Statistički smo bili sretna porodica, neko je ostao da ispriča priču." Emigrirala je u Izrael 1948. godine, nakon uspostavljanja države Izrael u okvirima volonterskog korpusa u inostranstvu.

Rut Bondi prevela je preko 50 knjiga s češkog na hebrejski, uključujući knjige Karela Čapeka, Jaroslava Haška i Milana Kundere.

Neka od njenih istraživanja bave se Holokaustom, među njima i Emissary: The Life of Enzo Sereni (1976), koji je dobio nagradu Yitzhak Sadeh i starešina Židova: Jacob Edelstein iz Theresienstadt (1981) o

Jacobi Edelsteinu glavu od Judenrat u Theresienstadt. Takođe je napisala niz kratkih autobiografskih dela, uključujući cele fragmente i Nechamot Ktanot (Male utehe). Rut Bondi dobila je Memorijalnu nagradu Buchman za životno delo, nagradu Sokolov za novinarstvo i premijerovu nagradu za hebrejsku književnost. Njene su knjige prevedene na češki i bile su uspješne. Rut Bondi je bila udata za novinara Rafaela Bashana. U tom braku je rođena kćer - novinar Tal Bashan – koja ima dvoje dece.

RUT BONDI U MOM ŽIVOTU Dina Katan Ben Cion

שלום רב,

בימים אלה הלכה לעולמה רות בונדי ז"ל. היא הייתה דמות מופת בעיני. לא הכרנו אישית, אבל במשך שנים עקבתי אחר כתביה ודברים שאמרה בהזדמנויות שונות. אהבתי מאוד את ספריה שברים שלמים ונחמות קטנות. קראתי אותם בהנאה רבה מאוד, בהערכה ובהרגשה של קרבת לב. לזכרה אני מעתיקה כמה קטעים שרשמתי לעצמי מתוכם, להזכיר את קולה החכם, הצלול, שכה היטיב לקשור בין מה שקורה מסביבנו לבין תובנות יקרות ערך, המתנסחות באירוניה חכמה ומחזקות את הלב.

מתוך הספר נחמות קטנות, בפרק "האדם הלא רווחי" (עמ' 17-18)

כולם אחים בשאיפה לרווחים. אשרינו וזכינו, שמנהל בנק הנקרא עדיין בנק הפועלים מרוויח כמיליון שקל לחודש, והבנק שלו, שקם לפני שמונים שנה, בעיקר בזכות עמל חלוצי ארץ ישראל, מעודד את הישראלי בעל החוש הכלכלי המפותח להשקיע בנדל"ן במנהטן "... ובהמשך "באופטימיות חסרת תקנה אני מאמינה, שאי אפשר עוד להרחיק הרבה בקפיטליזם הדורסני, חסר המעצורים וחסר הבושה לאורך זמן, שיבוא יום וכלכליות תהיה רק אחד השיקולים בגישה לבעיות, שהאחריות לזולת תהיה שוות ערך לחשבון בבנק, שתרומה לאושרו של אדם, ליכולתו להיאחז בחיים, לא תהיה פחותת ערך ממניות כר"ם. אולי יגיע הזמן, ששרים וחברי כנסת ומנהלי משרדים יחדלו

להשתתף בשמחות עשירים, רק מפני שהם עשירים ועשויים ביום מן הימים לספק ג'וב שמן; שראש הממשלה ושר האוצר, גברים מדושני עונג והון, לא ידברו על צער הגזרות הכלכליות; שמי שמקפיד לחיות מיגיע כפיו, בלי ניצול הזולת, לא ייחשב לקוריוז תמוה, לשריד מאובן.

אדם יכול להתעלם ממנה [מן המילה "רווחיות"] למען עצמו. להביט אחורה בסיפוק על שעבד קשה כל ימי חייו והתפרנס ביושר, הפריח שממות, הצמיח יבלות, חי לו בצניעות, לא צבר נכסים. הרהורי חרטה באים אליו רק כאשר הוא מתחיל לראות את עצמו בעיני הסובבים אותו, לעתים בעיני צאצאיו שלו עצמו, הרואים אותו כתמים, קצת לא יוצלח, פראייר. דרושים כוחות נפש גדולים כדי שהאדם הלא רווחי ימשיך להאמין בצדקת דרכו, כדי שיעמוד בלחץ החברתי ולא יחשוב שהוא כישלון, מפני שאין לו מה להוריש לילדיו ונכדיו אלא דירה, במקרה הטוב, ואמונה בהגינות, בערך העבודה עצמה, בחברה שוויינית יותר, בחובת העזרה לזולת.

*

על ישראלים המסדרים לעצמם אזרחות נוספת, של הארץ שממנה היגרו לישראל (עמ' 31):

... גם כיום, כשחלפה הגאווה על הדרכון הכחול, שהמלים 'מדינת ישראל' וסמל המנורה טבועים בו בזהב, החזקת אזרחות כפולה היא בעיני הודאה בכישלון, פזילה לאפשרות שיש חיים גם מחוץ לישראל. מבחינתי, לשייכות למדינה יש רק מדד אחד: אם בעת שהותי בחוץ לארץ תיפול איזו צרה על מדינת ישראל, אעשה הכול כדי לחזור מיד הביתה. אין לי התחייבות כזו כלפי העם הצ'כי. אזרחות אינה פוליטת ביטוח כפולה. והמדד הנוסף: מול ביקורת יהודי הגולה על האישיות שעומדת בראש מדינת ישראל, אני מסוגלת להגן אפילו על אריאל שרון.

*

בעניין הדרישה ל"ביטחון" (עמ' 43-44):

דרושה הסבה מחשבתית. לא להאמין למי שמבטיח ביטחון, כי הוא משקר

ביודעין, לא לתבוע את הביטחון אלא
ללמוד לחיות בתחושת חוסר הביטחון
האישי, הלאומי, העולמי. זה אחד
היתרונות של מי שעבר את המאה
העשרים על כל זוועותיה: לא בוטחים
עוד לא בקדמה ולא במגילת זכויות
האדם, לא בצדק ולא באנושיות, לא
באלוהים ולא בנושאי דברו עלי אדמות.
זה לא מונע שמחת חיים. זה לא מונע
להוליד וללדת ילדים. זה לא מונע לפעול
למען חברה פחות דורסנית. זה רק מונע
אשליות .

... הדבר הבטוח היחיד הוא חוסר

הביטחון - ועמו צריך לחיות .

עמ' 46-47 : (וגם: 88 ; 116-
114 ; 118)

נכון, יש זוגות שיודעים להזדקקן יפה יחד,
בידידות, באהבה שאינה דורשת מלים,
קיימים בתים משותפים שדייריהם
שומרים על כבוד ביתם וחזותו, מסעדות
שלא מידרדרות עם הזמן, ילדים חמודים
שגדלו לבני אדם זקופי קומה. ישנם גם
פוליטיקאים כנים, מצויים עשירים
שבעיניהם העושר הוא גם חובה כלפי
הזולת, לא כל שלטון מקומי
מושחת. אבל לפעמים לא רואים אותם
בעננה השחורה הנקראת מציאות,
שאינה אלא בבואת המציאות כפי שהיא
משתקפת באמצעי התקשורת. ליום יפה,
לאדם הגון - אין רייטינג .

יהי זכרה ברוך. דינה

Knjiga „Židovi u Srijemu od doseljenja do Holkausta” autorka dr Ljiljana Dobrovšak

(na slici)

Piše Radovan Sremac, Šid/ Izvod
Knjiga „Židovi u Srijemu od doseljenja do
Holkausta” na 376 stranica obrađuje istorijat
sremskih jevrejskih zajednica na području
danas srpskog i hrvatskog dela Srema sa
Vukovarom kao centrom nekadašnjeg
nadrabinata. Prema periodu koji obrađuje,
knjiga se može podeliti na tri velika poglavlja:
istorijat jevrejskih zajednica od doseljavanja
na područje Srema do 1918. godine, zatim u
periodu Kraljevine SHS odnosno
Jugoslavije, i na treće poglavlje se odnosi na
period 1941-1945. godine odnosno na
Holokaust. U okviru svakog poglavlja,
autorka je obradila sve rabinatate (Vukovarski,
Iločki, Sremskomitrovački, Rumski i
Zemunski) na području Sremskog
nadrabinata odnosno sve jevrejske opštine
na ovom području. Posebno su dragoceni
podaci o doseljavanju pojedinih porodica
gde autorka navodi imena i godine rođena
prvih jevrejskih stanovnika u Sremu i to za
period pre zavođenja matičnih knjiga.
Izuzetno jake i značajne jevrejske zajednice
u Vukovaru i Iloku do sada nisu bile posebno
i u većoj meri obrađivane, pa je sinteza
podataka izneta u uvoj knjizi o ovim
jevrejskim zajednicama od nemerljivog
značaja i kao takva od sada nezabilazan put
u daljim istraživanjima. Autorka kroz ceo
period koji obrađuje u knjizi, razjašnjava
processe integracije Jevreja u, prvo austro-
ugarsko državno okruženje a potom i
jugoslovensko. U tom kontekstu opisuje i
međunacionalne odnose između Jevreja i
drugih naroda na ovom prostoru,
prvenstveno Hrvata, Srba, Nemaca i
Mađara. Knjiga obiluje statističkim podacima
za ceo ovaj prostor i kroz sve periode, što je
izuzetno dragoceno kao pokazatelj
brojčanog kretanja Jevreja u Sremu,
pogotovo u odnosu na druge teritorije iste
države. Iako je najveći akcenat u knjizi
stavljen na jevrejsku zajednicu u Vukovaru,
autorka, kao što je već rečeno, posvećuje
pažnju i svim ostalim mestima u Sremu iako
pojedina već imaju svoje posebne
monografije. Ovi dodaci su dragoceni za
eventualna buduća istraživanja i druga
dopunjena izdanja monografija. Poslednji
deo knjige je posvećen Holokaustu i
potpunom uništenju jevrejskih zajednica na
području Srema.

Dr Ljiljana Dobrovšak je viša naučna
saradnica u Institutu Ivo Pilar u Zagrebu i
istorijom jevrejskih zajednica se bavi počevši
od svog diplomskog rada.